

SEE MORE JESUS · WANTTOSEEMORE.COM

Ko Hai 'a Sīsū? — Ko ha Ako'i Fakatohitapu KJV mo e Ngaahi Fika 'a Strong

KO HAI 'A SISU · KO HA FONONGA 'I HE TOHI TAPU, MEI HE SENESI KI HE FAKAHĀ

Tokāteline Fakatui'a Fakatohitapu — Kosipeli 'o Sīsū Kalaisi

LEA FAKAHU'OFA

Ko e ta'u 'e fitungeau ki mu'a 'i he fanau'i 'a Sisu, na'e tohi 'e ha palōfita 'a e hingoa 'e ui 'aki 'a e tamasi'i ni. 'Oku 'ikai ko ha hingoa te ke fa'a 'ai ki ha tangata. 'Oku 'ikai fiema'u ke ke tui ki ha me'a ke lau 'aki 'a e ako ko 'eni. Ko e me'a pē 'oku fiema'u ko ho'o loto lelei ke sio. Kuo ongo'i 'e he tokolahi taha 'oku mo'ui 'a e hingoa ko Sisu. Ka 'oku tokosi'i ange kuo nau lau 'a e me'a 'oku fakahā 'e he Tohitapu tonu fekau'aki mo ia pea fakamamafa 'aki ia kiate kinautolu tonu. Ko ha me'a pē 'oku ke tui ki ai he 'aho ni, pea mo ha me'a pē na'e ako'i kiate koe, 'oku 'ikai ha fakakehekehe kiate kinautolu. 'Oku mau fiefia 'oku ke 'i heni ke fakalahi ai ho'o mahino ki he tu'unga mu'a 'o Sisu. Kuo pulusi kakato 'a e veesi kotoa pē, koe'uhi ke ke sio ki he kupu'i lea kotoa 'o 'ikai ha kongā pē 'o ia. 'I he potu 'oku fakahā tonu ai 'e he Tohitapu ha me'a, 'oku pehē mai 'a e ako ko 'eni. 'I he potu 'oku faka'osi mei ai ha faka'osi'anga 'i hono fakahoa 'o e ngaahi veesi, 'oku pehē mai foki 'a e ako ko 'eni. 'Oku 'ikai ha me'a 'i heni 'oku fakafalala pē ki he lea 'a ha taha. Ko 'eni ke ke lau 'a e me'a na'e tohi 'e ha palōfita.

ANCHOR FAKATAHATAHA'ANGA

'Isaia 9:6 He kuo fanau'i kiate kitautolu 'ae tamasi'i, kuo foaki kiate kitautolu 'ae foha: pea 'e 'i hono uma 'ae pule: pea 'e ui hono huafa ko Fakaofa, ko 'Akonaki, ko e 'Otua Māfimaifi, ko e Tamai Ta'engata, ko e 'Eiki 'oe Melino.

KUO FANAU'I HA TAMA + KUO FOAKI MAI HA FOHA → 'E UI HONO HINGOA KO E 'OTUA MĀFIMAIFI.

Ko e ta'u 'e 700 ki mu'a pea ke fā'ele'i 'a Sīsū, na'e tohi 'e ha palōfita ko e pēpē ni 'e ui ko e 'Otua Māfimaifi. Na'e tokoto 'a e pēpē ko Sīsū 'i ha 'ū meakai fanga manu. Lau fakataimi 'a e veesi. 'Oku fakamatala 'e he ongo veesi ni 'a e pōpoaki kotoa 'o e ako ni.

A. KO E 'OTUA NA'E FOLOFOLA "TAU..." — KO HA 'OTUA PE TAHA, KA 'OKU LAHI 'AE TAHA 'OKU LEA

A1. Senesi 1:26 ¶ Pea na'e folofola 'ae 'Otua, "Ke tau ngaohi 'ae tangata 'i hotau tatau, mo e tau anga: pea kenau pule ki he ika 'oe tahi, mo e manupuna 'oe 'atā, mo e fanga manu, mo māmani kotoa pē, mo e me'a totolo kotoa pē 'oku ngaue 'i he kelekele." (27) Ko ia na'e ngaohi 'ae tangata 'e he 'Otua 'i hono tatau, na'a ne ngaohi ia 'i he tatau 'oe 'Otua; na'a ne ngaohi 'akinaua ko e tangata mo e fefine.

KE TAU NGAOHI 'AE TANGATA 'I HOTAU TATAU, MO E TAU ANGA → KO IA NA'E NGAOHI 'AE TANGATA 'E HE 'OTUA 'I HONO TATAU.

(Ko e ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: Lau fakataha 'a Sēnesi 1:26 mo Sēnesi 1:27. 'Oua na'a fakamalū 'ae kehekehe 'i he vahavaha 'o e ongo veesi. 'Oku pehē 'i Sēnesi 1:26 "kitautolu" mo "otautolu." 'Oku pehē 'i Sēnesi 1:27 "hono tatau 'o'ona" mo "na'e fakatupu 'e he 'Otua," 'oku fakatou'osi taha pē. 'Oku fakahā 'e he Tohi Tapu 'ae ongo veesi fakatou'osi 'o tu'u fakataha ta'e fakatonutonu. 'Oku fakahā pē 'e he Tohi Tapu 'ae ongo me'a ni fakatou'osi.)

A2. Senesi 3:22 ¶ Pea na'e folofola 'a Sihova ko e 'Otua, "Vakai, kuo hoko 'ae tangata ke hangē ko ha taha 'iate kitautolu, ke ne 'ilo 'ae lelei mo e kovi: pea ko eni, telia na'a mafao atu 'e ia hono nima, pea ne toli foki mei he 'akau 'oe mo'ui, 'o kai, pea mo'ui 'o ta'engata:"

KUO HOKO 'AE TANGATA KE TATAU MO KITAUTOLU, KE 'ILO 'AE LELEI MO E KOVI.

A3. Senesi 11:7 Vakai, ke tau 'alu hifo, pea veuveuki 'enau lea, koe'uhi ke 'oua na'a nau fe'iloaki lea."

TAU Ō HIFO, PEA FAKAVILINGIA 'ENAU LEA.

A4. 'Isaia 6:8 Pea ne u fanongo foki ki he le'o 'o Sihova, na'e pehē, "Ko hai te u fekau, pea ko hai 'e 'alu ma'amautolu?" Pea ne u toki pehē, "Ko au eni; ke ke fekau au."

KO HAI TE U FEKAU, PEA KO HAI TE NE 'ALU MA'ATAUTOLU?

(Ko e ngaahi fakakaukau totonu 'oku ou ma'u: Sio fakalelei ki he Aisea 6:8. 'Oku 'i he veesi pē ko ia 'e taha 'a e ongo founa 'i he kupu'i lea pē ko ia: "Ko hai te u fekau atu" mo e "ko hai 'e 'alu ma'amautolu." 'Oku ngāue'aki 'e he le'o tatau 'a e founa tautahataha mo e founa tokolahi fakataha. 'Oku 'ikai ko ha hala 'i hono tohi eni, pea 'oku 'ikai ko hono ngāue'aki 'e he 'Otua ha lea tokolahi ke fakamatala'i ai ia tokotaha pē. 'Oku toe hoko 'a e tu'unga fakatātā tatau ni 'o tu'o lahi, 'i he ngaahi tohi kehekehe lahi 'o e Tohitapu, 'i ha ngaahi senituli lahi.)

A5. Teutalonome 6:4 Fanongo, 'E 'Isileli: Ko Sihova ko hotau 'Otua ko Sihova tafataha pe ia

[H259 echad ■]

FANONGO, 'E 'ISILELI: KO SIHOVA KO HOTAU 'OTUA KO SIHOVA TAFATAHA PE IA.

(Ko 'eku ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: 'Oku pule 'a Teutalonome 6:4 ki he ako kotoa ni. 'Oku 'i ai ha 'Otua 'e taha, pea ko e taha pē: 'ikai ko e ua, 'ikai ko e tolu, 'ikai ko e lahi. Ko ha veesi 'e taha 'i he ako ni 'oku ne fakahaa'i ha 'Otua hono ua 'oku lau hala ia, pea ko Teutalonome 6:4 ko e sivi ia ki ai. Fakatokanga'i 'a e fo'i lea Hepelū 'oku ngāue'aki 'e he veesi ni ki he "taha." Ko e fo'i lea ko e echad. Ko e fo'i lea tatau pē ia 'oku ngāue'aki 'i he taimi 'oku ui ai 'a e efiāfi mo e pongipongi ko e 'aho TAHA, neongo 'oku 'i ai e kongā 'e ua 'o ha 'aho, pea mo e taimi 'oku ui ai ha tangata mo hono uai fi ko e kakano TAHA, neongo ko e kakai 'e toko ua kinaua. Na'e fili 'e he Tohi Tapu ha fo'i lea ki he "taha" 'oku ne fa'a fakalava ke 'i ai ha tokotaha 'e lahi ange 'i hono loto. Pea 'oku fakamatala'i 'i Senesi 1:26 'a e folofola 'a e 'Otua "tau ngaohi.")

A6. 'Isaia 45:5 ¶ Ko au ko Sihova, pea 'oku 'ikai mo ha taha, 'oku 'ikai ha 'Otua mo au: na'aku fakakofu'i koe, ka 'oku te'eki te ke 'ilo au:

¶ KO AU KO SIHOVA + PEA 'OKU 'IKAI MO HA TAHA + 'OKU 'IKAI HA 'OTUA MO AU.

(Ko hoku ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: 'Oku fakahā 'e he Aisea 45:5 'a hono tafa'aki 'e taha 'o e mo'oni ko 'eni, pea 'e 'ikai faka'ehi'ehi 'e he ako ko 'eni ki ai. 'Oku fakahā mahino 'e he 'Otua 'oku 'ikai ha 'Otua kehe mei ate ia. Ko ia kotoa pē 'e 'ilo 'i hono toe 'o e ngaahi peesi ni 'e 'ikai lava ke tānaki ai ha 'Otua hono ua. Ko ia 'e mo'oni ke nau 'ilo 'oku fakaofo mo lelei lahi ange ia 'i ha 'Otua hono ua: ko e 'Otua pē taha 'oku ne fakahā ia ki he kakai.)

B. KO IA 'OKU UI KO E 'ĀNELI 'O E 'EIKI — 'AIA 'OKU TOE UI KO E 'OTUA

Ko e lea faka-Hepelū 'oku liliu ko e "'āngelo" ko e malak (H4397). 'Oku 'uhinga 'a e malak ko ha taha kuo fekau'i. 'Oku fakahingoa 'e he malak 'a e fatongia 'o e tokotaha kuo fekau'i, ka 'ikai ko hono anga

fakanatula 'o e tokotaha ko ia. Fakatokanga'i 'a e me'a 'oku fai 'e he Tohi Tapu ki he tokotaha fekau'i pau ko eni 'i he ngaahi talanoa 'oku hū atu ki lalo.

B1. HAKALA 'I HE FE'UNGA MA'U FONUA — NE NE FAKAHINGOA'I IA

Senesi 16:7 Pea 'ilo ia 'e he 'āngelo 'a Sihova 'o ofi ki ha vai 'i he toafa, 'ae vai 'oku 'i he hala ki Sua.

[H4397 malak ■] (8) Pea ne pehē, “Heka‘ā, ko e kaunanga 'a Selai, Kuo ke ha‘u mei fē? Pea te ke ‘alu ki fē?” Pea pehēange 'e ia, “Oku ou hola mei he ‘ao 'o 'eku fine'eiki ko Selai.” (9) Pea pehē 'e he 'āngelo 'a Sihova kiate ia. “Toe ‘alu ki ho fine'eiki, mo ke fakavaivai'i koe kiate ia.” (10) Pea pehē 'e he 'āngelo 'a Sihova kiate ia, “Te u fakatupu ho hako ke tokolahi 'aupito, pea 'e 'ikai fa'a lau hono tokolahi.”

NA'E FOLOFOLA 'AE 'ĀNELI 'O E 'EIKI, TE U FAKATOKOLAHI'I 'AUPITO HO HAKO.

Senesi 16:13 Pea na'a ne ui 'ae huafa 'o Sihova na'e folofola kiate ia, “Ko e 'Otua koe 'oku ke 'afio'i au: he na'a ne pehē, 'He 'ikai foki kuo u siofia ia 'aia 'oku 'afio kiate au?”

PEA NA'A NE UI 'AE HUAFU 'O SIHOVA NA'E FOLOFOLA KIATE IA, "KO E 'OTUA KOE 'OKU KE 'AFIO'I AU.

(Ko hoku ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: 'Oku totonu ke tu'u fakataha 'ae tokotaha lau 'i ha ongo me'a 'i Senesi 16. 'Uluaki, ko e tokotaha 'oku ui ko e "'āngelo 'o Sihova" 'oku ne pehē "Te u fakalahi ho hako." 'Oku 'ikai te ne pehē "'e fakalahi 'e Sihova ho hako." 'Oku ne lea 'o hangē ko e tokotaha 'oku ne fai 'ae fakalahi. Ko hono ua, ko e konga tohi 'oe Tohi Tapu tonu, kae 'ikai ko e fakakaukau 'a Hakaka, 'oku ne ui 'ae 'āngelo ni 'o Sihova ko "e Sihova na'a ne lea kiate ia." 'Oku ui 'e Hakaka 'ae tokotaha tataui ni ko "Koe ko e 'Otua." 'Oku loto tataui mo Hakaka 'ae tokotaha fakamatala 'oe tohi 'a Senesi.)

B2. KO E NIMA 'I 'OLUNGA 'IA AISAKE — 'OKU NE FUAKAVA 'IATE IA PE

Senesi 22:11 Pea na'e ui 'e he 'āngelo 'a Sihova kiate ia mei he langi, 'o pehē, “Epalahame, 'Epalahame;” pea pehē 'e ia, “Ko au eni;” (12) Pea pehē 'e ia, “Oua na'a ala ho nima ki he tama, pe fai ha me'a kiate ia; he 'oku ou 'ilo eni, 'oku ke manavahē ki he 'Otua, koe'uhi na'e 'ikai te ke ta'ofi ho foha, ko ho foha pe taha meiate au.”

KOE'UHI NA'E 'IKAI TE KE TA'OFI HO FOHA, KO HO FOHA PE TAHA MEIATE AU.

Senesi 22:15 ¶ Pea na'e ui 'e he 'āngelo 'a Sihova kia 'Epalahame mei he langi ko hono tu'o ua (16) 'o ne pehē, “Oku pehē 'e Sihova, kuo u fuakava 'iate au, koe'uhi kuo ke fai 'ae me'a ni, pea na'e 'ikai te ke ta'ofi meiate au ho foha, 'a ho foha pe taha; (17) Koe'uhi 'i he tāpuaki, te u tāpuaki'i koe, pea 'i he fakatokolahi, te u fakatokolahi ho hako ke tataui mo e ngaahi fetu'u 'oe langi, mo e 'one'one 'oku 'i he matātahi; pea 'e ma'u 'e ho hako 'ae matapā 'o honau ngaahi fili. (18) Pea 'e monū'ia 'i ho hako 'ae pule'anga kotoa pē 'o māmani; ko e me'a 'i ho'o tuitala ki hoku le'o.”

KUO U FUAKAVA 'IATE AU PĒ, 'OKU FOLOFOLA 'A SIHOVA → 'E MONŪ'IA AI 'A E NGAHI PULE'ANGA KOTOA PĒ 'O MĀMANI 'I HO HAKO.

(Ko 'eku ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: Fakakaukau ki he ngaahi kupu'i lea 'e ua 'i he Senesi 22:11-18. Ko e 'uluaki kupu'i lea ko e "Kuo 'ikai te ke ta'ofi ho foha meiate AU." Na'e 'oatu 'e 'Epalahame hono foha ki he 'Otua. Ko e tokotaha lea 'i he kupu'i lea ni 'oku ne pehē na'e 'ikai ta'ofi 'a e foha meiate ia 'oku lea. Ko hono ua 'o e kupu'i lea ko e "Kuo u fuakava 'iate au pē, 'oku folofola 'e Sihova." 'I he ngaahi kuonga mu'a, na'e fuakava 'a e tokotaha 'iate ha taha 'oku lahi ange 'iate ia. Ko ha talafekau kuo fakatupu 'a ia 'oku ne fai pē hono fatongia ke fai 'ae fekau, 'oku 'ikai te ne fuakava 'iate ia pē. 'Oku 'ikai fakamo'oni 'e ha talafekau kuo fakatupu ha fuakava 'aki 'a e huafa fuakava 'o e 'Otua. 'Oku 'omi 'e he Hepelu 6:13 'a e 'uhinga. 'Oku pehē 'e he Hepelu 6:13 na'e fuakava 'a e 'Otua 'iate ia pē. 'Oku fakahā 'e he Hepelu 6:13 'a e 'uhinga: "koe'uhi na'e 'ikai ha taha lahi ange te ne fuakava ai.")

B3. NA'E FEHIKITAKI 'A SIEKOPE MO HA TANGATA — PEA NE FAKAHINGOA'I 'AE POTU KO "FOFONGA 'O E 'OTUA"

Senesi 32:24 ¶ Ka na'e nofo tokotaha pe 'a Sēkope; pea na'e ai 'ae tangata na'a na fefa'uhi mo ia 'o a'u ki he mafoa 'ae ata. (25) Pea 'i he'ene mamata 'oku 'ikai te ne mālohi kiate ia, na'a ne alasi 'ae tefito tupu 'o Sēkope: pea na'e homo 'ae tenga 'o Sēkope, 'i he 'ena fefa'uhi mo ia. (26) Pea na'a ne pehē, “Tuku au ke u 'alu, he kuo ma'a 'ae 'aho;” pea ne pehē, “E 'ikai te u tukuange koe 'o kapau 'e 'ikai te ke tāpuaki au.”

NA'E FAI FUSU 'E HA TANGATA MO IA → 'E 'IKAI TE U TUKU KOE KE 'ALU, KAE 'OUA KE KE TAPUAKI'I AU.

Senesi 32:28 Pea pehē ‘e ia, “E ‘ikai toe ui ho hingoa ko Sēkope, ka ko ‘Isileli: he ‘oku hangē ko ha ‘eiki ‘a ho‘o fai mālohi ki he ‘Otua, mo e tangata, pea kuo ke lava‘i.” (29) Pea fehu‘i ‘e Sēkope kiate ia, ‘Oku ou kole kiate koe, ke ke tala mai ho hingoa. Pea pehē ‘e ia, “Ko e hā ‘oku ke fehu‘i ai ki hoku hingoa?” Pea na‘a ne tāpuaki ia ‘i ai. (30) Pea ne ui ‘e Sēkope ‘ae hingoa ‘oe potu ko ia, ko Penieli. He kuo u mamata ki he ‘Otua, ko e mata ki he mata, ka ‘oku ou kei mo‘ui.

KO HA ‘EIKI KUO KE MAAFIMAFI AI MO E ‘OTUA → KUO U MAMATA KI HE ‘OTUA ‘O FOFONGA KI FOFONGA, PEA KUO FAKAMO‘UI ‘E KU MO‘UI.

(Ko ‘eku ngaahi fakakaukau fakafo‘ituitui: ‘Oku ui ‘e he potufofolola ‘i Senesi 32 ‘a e tangata ni ko ha tangata. ‘Oku pehē ‘e he tangata ni ‘oku ne fehu‘ia mo Sēkope ‘oku ma‘u ‘e Sēkope ‘a e mālohi MO E ‘OTUA. ‘Oku ui ‘e Sēkope ‘a e kelekele ko “e fofonga ‘o e ‘Otua.” ‘Oku pehē ‘e Sēkope na‘e fakahaofi ‘ene mo‘ui. ‘Oku kole ‘e Sēkope ki he tangata ni ha hingoa. ‘Oku ‘ikai ma‘u ‘e Sēkope ha hingoa, ka ko ha fehu‘i pe ‘oku toe ‘oatu kiate ia. Manatu‘i ‘a e fehu‘i ni ‘oku te‘eki ai ke tali fekau‘aki mo e hingoa. ‘Oku toe hoko mai ‘a e fehu‘i tatau ni, ‘i ha tohi kehe ‘i he Tohitapu, ‘i he ngaahi ta‘u ‘e laui teau ki mui.)

B4. KO E FU‘U ‘AKAU NA‘E VELA — KO E ‘AANELI ‘A IA KO ‘AU KO IA ‘OKU OU ‘I AI

‘Ekisotosi 3:2 Pea na‘e hā mai ‘ae ‘āngelo ‘a Sihova kiate ia ‘i he ulu‘afi ‘i he lotolotonga ‘oe ‘ulu‘akau: pea sio ia, pea vakai, na‘e ulu ‘ae ‘ulu‘akau ‘i he afi, ka na‘e ‘ikai ‘osi ai ‘ae ‘ulu‘akau. (3) Pea pehē ‘e Mōsese, “Ko eni, te u afe atu ‘o mamata ki he me‘a lahi ni, pe ko e hā ‘oku ‘ikai vela ai ‘ae ‘ulu‘akau.” (4) Pea na‘e ‘afio‘i ‘e Sihova ki he‘ene afe ke mamata, pea folofola ‘ae ‘Otua kiate ia mei he lotolotonga ‘oe ‘ulu‘akau, ‘o pehē, “Mōsese, Mōsese.” Pea pehē ‘e ia, “Ko au eni.” (5) Pea pehē ‘e ia, “Oua na‘a ke ofi mai ki heni; to‘o ho topuva‘e mei ho va‘e, he ko e potu ‘oku ke tu‘u ai ko e kelekele tapu.” (6) Pea na‘a ne pehē foki, “Ko au ko e ‘Otua ‘o ho‘o tamai, ko e ‘Otua ‘o ‘Epalahame, ko e ‘Otua ‘o ‘Aisake, pea ko e ‘Otua ‘o Sēkope.” Pea na‘e fufū ‘e Mōsese hono mata; he na‘e manavahē ia ke sio atu ki he ‘Otua.

NA‘E HĀ MAI ‘A E ‘ĀNGELO ‘A SIHOVA ‘I HE ULO AFI → NA‘E UI ‘E HE ‘OTUA Kiate ia mei he loto vao talatala.

‘Ekisotosi 3:14 Pea pehē ‘e he ‘Otua kia Mōsese, “KO AU, KO E KO AU: pea pehē ‘e ia, Te ke lea pehē ki he fānau ‘a ‘Isileli, ‘Kuo fekau au ‘e he KO AU kiate kimoutolu.”

KO AU KO IA ‘OKU OU ‘I AI → KUO FEKAU MAI AU ‘E HE ‘KO AU’ Kiate kimoutolu.

(Ko ‘eku ngaahi fakakaukau fakafo‘ituitui: ‘Oku pehē ‘i he Ekesōtosi 3:2 ko e ‘āngelo ‘o Sihova. ‘I he ongo veesi ki mui ai, ‘oku pehē ‘i he Ekesōtosi 3:4 ko Sihova, mo e ‘Otua. Ko e ‘akau tatau, ko e afi tatau, mo e le‘o tatau ‘oku hā ‘i he ongo potu fakatou‘osi. ‘Oku ‘ikai ‘aupito lau ‘e he Tohitapu ko ha fefeka ‘a e me‘a ni. Ko e le‘o pē tatau ‘oku toki foaki ai ‘a e huafa ‘e fua ‘o ta‘engata ‘e ‘Isileli: KO AU KO IA ‘OKU OU ‘I AI.)

MATA KEHE, SĪPINGA TATAU — ko e ‘akau na‘e vela mo Sīsū ‘i he ngaahi loto fale lotu

Sione 8:56 Na‘e mātu‘aki fiefia ‘a ho‘omou tamai ko ‘Epalahame ke mamata ki hoku ‘aho: pea na‘e mamata ia, pea fiefia. (57) Pea lea ‘ae kakai Siu kiate ia, “‘Oku te‘eki ai nimangofulu ta‘u ho motu‘a, pea kuo ke mamata kia ‘Epalahame?” (58) Pea talaange ‘e Sisu kiate kinautolu, “Ko e mo‘oni, ko e mo‘oni, ‘oku ou tala kiate kimoutolu, Ki mu‘a ‘ia ‘Epalahame, “Oku ou ‘i ai au.” (59) Pea na‘a nau to‘o hake ‘ae ngaahi maka, ke nau lisingi ‘aki ia; ka na‘e fufū ‘e Sisu ia, pea ‘alu ia ‘i honau lotolotonga mei he falelotu lahi, pea hao ai.

KI MU‘A ‘IA ‘EPALAHAME, “OKU OU ‘I AI AU → PEA NA‘A NAU TO‘O HAKE ‘AE NGAHI MAK.

(Ko hoku ngaahi fakakaukau fakafo‘ituitui: Fokotu‘u fakataha ‘a e ongo sīni ni pea tuku ke ako‘i kitautolu ‘e he faikehekehe. ‘I he ta‘anga, ko e le‘o mei he afi ‘oku pehē ko au ē. ‘Oku fufū ‘e Mōsese hono mata ‘i he ta‘anga. ‘I he temipale, ko e tangata ‘oku tu‘u ‘i mu‘a ‘i he kakai ‘oku pehē ko au ē. ‘Oku tohi ‘e he kakai ‘a e ngaahi maka. Na‘e ‘ikai fakakaukau ta‘e ‘ilo ‘a e kakai ki he me‘a na‘e lea‘aki ‘e Sīsū. Na‘e mahino ‘aupito ki he kakai ‘a e lea ‘a Sīsū. Na‘e fakamaau ‘e he kakai ‘oku taau mo e tolongaki ‘a e lea ‘a Sīsū. Toe fakatokanga‘i foki na‘e ‘ikai lea ‘a Sīsū ‘o pehē “ki mu‘a ‘i he ‘i ai ‘a ‘Epalahame, ko au na‘a ku ‘i ai.” Na‘e pehē ‘e Sīsū ko au ē.)

B5. MĀNOA MO HONO UAIFI — KO E HINGOA ‘OKU FAKAOFO

Fakamaau 13:3 Pea na‘e fakahāhā ‘ae ‘āngelo ‘a Sihova ki he fefine, ‘o ne pehē kiate ia, “Ko eni, vakai, ‘oku ke pa‘a, ‘oku ‘ikai te ke fānau: ka te ke feitama, pea fanau‘i ‘ae tama.

PEA NA‘E FAKAHĀHĀ ‘AE ‘ĀNGELO ‘A SIHOVA KI HE FEFINE → KA TE KE FEITAMA, PEA FANAU‘I ‘AE TAMA.

Fakamaau 13:17 Pea na'e pehē 'e Manoa ki he 'āngelo 'a Sihova, "Ko hai ho hingoā, koe'uhi 'oka hoko hono fakamo'oni 'o ho'o ngaahi lea ke mau fakaongolelei koe?" **[H6383 piliy ■]** (18) Pea na'e pehē 'e he 'āngelo 'a Sihova kiate ia, "Ko e hā 'oku ke fehu'i ai ki hoku hingoā, kae 'osi 'oku fufū ia?"

KO E HĀ 'OKU KE FEHU'I AI KI HOKU HINGOA, KAE 'OSI 'OKU FUFŪ IA?

Fakamaau 13:20 Pea na'e hoko 'o pehē, 'i he 'alu hake ki langi 'ae ulō afi mei he funga feilaulau'anga, na'e hā'ele hake 'ae 'āngelo 'a Sihova 'i he ulō afi mei he funga feilaulau'anga. Pea na'e mamata ki ai 'a Manoa mo hono uaifi, pea na'a na tō ki hona mata ki he kelekele. (21) Ka na'e 'ikai toe fakahāhā 'ae 'āngelo 'a Sihova kia Manoa pē ki hono uaifi. Pea na'e toki 'ilo ai 'e Manoa ko e 'āngelo ia 'a Sihova. (22) Pea na'e pehē 'e Manoa ki hono uaifi, "Ko e mo'oni te ta mate, koe'uhi kuo ta mamata ki he 'Otua."

NA'E HA'U HAKE 'AE 'ĀNELĒ 'O E 'EIKI 'I HE ULŌ 'O E FEILAAULAU → KO E MO'ONI TE TAU MATE, KOE'UHI KUO TAU MAMATA KI HE 'OTUA.

(Ko 'eku ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: 'Oku 'asi mai 'a e me'a 'e tolu 'i he Fakamaau 13. 'Oku kole 'e Manoa ke 'ilo 'a e hingoā, tatau tonu mo Sēkope 'i he Sēnesi 32. Kuo toe ta'ofi 'a e hingoā mei he Manoa, pea 'i he taimi ni 'oku 'omi ha 'uhinga kuo fakahā. Ko e lea faka-Hepelū na'e 'omi ma'a e 'uhinga ko ia ko e piliy (H6383). 'Oku liliu 'e he KJV 'a e piliy ko e "fakalilolilo." 'Oku 'uhinga 'a e piliy ko e fakafo tāfeao ke 'ilo. 'Oku hoko mai 'a e piliy mei he aka pē tatau mo e pele (H6382), 'a e lea kuo liliu ko e "Fakafo" 'i he Isaia 9:6, 'a e feitu'u 'oku fakahingoā ai 'a e tama kuo fanau'i ma'a kitautolu. Ko e 'angelo tatau pē ni 'o e 'Eiki 'oku toki 'alu hake 'i he ulō afi 'o e 'esikaia. Ko e faka'osinga totonu 'a Manoa 'oku 'ikai ko e "kuo mau mamata ki ha 'angelo." Ko e faka'osinga 'a Manoa ko e "kuo mau mamata ki he 'Otua.")

B6. 'AE 'EIKI TAU 'I TU'A SĒLIKO — NA'E LOTU, PEA VETE 'AE TOPUVA'E

Siosiuā 5:13 ¶ Pea na'e hoko 'o pehē, "I he tu'u 'a Siosiuā 'o ofi ki Seliko, pea hanga hake 'e ia hono mata 'o sio atu, pea vakai, na'e tu'u mai ha tangata 'o hangatonu mai kiate ia mo e heletā kuo unuhi 'i hono nima: pea na'e 'alu atu 'a Siosiuā kiate ia, 'o ne pehē kiate ia, 'Oku ke kau mo kimautolu, pe ki homau ngaahi fili?" **[H8269 sar ■]** (14) Pea pehē mai 'e ia, "Ikai, ka kuo u ha'u ni au, ko e 'Eiki 'oe tau 'a Sihova." Pea na'e fakafo'ohifo 'e Siosiuā 'a hono mata ki he kelekele, 'o ne hū, pea ne pehē kiate ia, "Ko e hā 'ae folofola 'a hoku 'eiki ki he'ene tamaio'eiki?" (15) Pea pehē 'e he 'Eiki tau 'oe tau 'a Sihova kia Siosiuā, "Vete ho topuva'e mei ho va'e; he ko e potu 'oku ke tu'u ai, ko e potu mā'oni'oni. Pea na'e fai ia 'e Siosiuā."

NA'E TŌ HIFO 'A SIOSIUĀ KI HE KELEKELE 'I HONO MATA, 'O NE HŪ → VETE HO TOPUVA'E MEI HO VA'E; HE KO E POTU 'OKU KE TU'U AI 'OKU TAPU IA.

ME'A KEHE, KA KO E FAKATĀTĀ TATAU — na'e tala ki he tangata 'e toko ua ke na vete honau topuva'e

'Ekisotosi 3:5 Pea pehē 'e ia, "Oua na'a ke ofi mai ki heni; to'o ho topuva'e mei ho va'e, he ko e potu 'oku ke tu'u ai ko e kelekele tapu."

TO'O HO TOPUVA'E MEI HO VA'E, HE KO E POTU 'OKU KE TU'U AI KO E KELEKELE TAPU.

(Ko 'eku ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: Fakatokanga'i 'a e fekau tatau, 'i he ngaahi lea meimei tatau, na'e fai ki ha ongo tangata kehekehe, 'i he ngaahi kuonga 'e laui ta'u mavahevahe. 'I he ovaovangatā, 'oku ha'u 'a e fekau mei he le'o 'oku ui 'e he tohi tapu ko e 'Eiki mo e 'Otua. 'I tu'a Seliko, 'oku ha'u 'a e fekau mei ha tangata na'e tu'u ai mo ha heletā 'i hono nima. 'Oku tō 'a Siosiuā ki hono mata 'o lotu ki he tangata ni. 'Oku 'ikai fakafisi 'e he tangata ni ki he lotu. Fakafehoanaki ia mo e me'a 'oku fai 'e ha 'āngelo mo'oni kuo fakatupu 'i he taimi 'oku feinga ai ha tangata ke lotu ki he 'āngelo. 'Oku pehē 'e he 'āngelo, "Ko au ko ho fellow-servant" (Fakahā 19:10), pea "lotu ki he 'Otua" (Fakahā 22:9). Na'e feinga 'a Sione ke lotu ki ha 'āngelo 'o tu'o ua, pea na'e fakafisi 'e he 'āngelo 'i he taimi fakatou'osi. Na'e 'ikai ha taha na'e fakafisi ki he lotu 'a Siosiuā 'i tu'a Seliko.)

B7. KO ENI 'OKU LEA 'AE FUAKAVA FO'OU KI HA ME'A 'OKU MAHINO 'AUPITO

Sione 1:18 'Oku 'ikai ha tokotaha kuo ne mamata ki he 'Otua 'i ha kuonga; ko e 'Alo pē taha na'e fakatupu, 'aia 'oku 'i he fatafata 'oe Tamai, kuo ne fakahā ia. **[G1834 exegeomai ■]**

[G3439 monogenes ■]

'OKU TE'EKI AI KE MAMATA HA TAHA KI HE 'OTUA → KA KO E 'ALO PĒ TAHA NA'E FAKATUPU KUO NE FAKAHĀ IA.

Sione 5:37 Pea ko e Tamai, ‘aia na’a ne fekau au, kuo ne fakamo‘oni kiate au. Na’e ‘ikai te mou fanongo ‘i ha kuonga ki hono le‘o, pe mamata ki hono anga.

NA'E 'IKAI TE MOU FANONGO 'I HA KUONGA KI HONO LE'O, PE MAMATA KI HONO ANGA.

1 Timote 6:16 ‘Aia ‘oku ‘i ai tokotaha pe ‘ae ta’efa’amate, ‘oku nofo’ia ‘e ia ‘ae maama ta’efa’afotuaki; ‘aia kuo te’eki mamata ki ai ha tangata, pea ‘ikai si’i te ne fa’a mamata ki ai: ke ‘iate ia ‘ae faka’apa’apa mo e mālohi ‘o ta’engata. ‘Emeni.

‘OKU NOFO’IA ‘E IA ‘AE MAAMA TA’EFA’AFOTUAKI → ‘AIA KUO TE’EKI MAMATA KI AI HA TANGATA, PEA ‘IKAI SI’I TE NE FA’A MAMATA KI AI.

Ko eni, fokotu'u fakataha 'a e ongo konga 'o e Tohi Tapu 'o lau fakataha 'a e ongo konga.

'Oku pehē 'e he Fuakava Motu'a, tu'o lahi, na'e SIO 'a e kakai ki he tokotaha ni, lea mo ia, kai 'i hono 'ao, fe'auhi mo ia, pea nau kei mo'ui.

'Oku pehē fakahangatonu 'e he Fuakava Fo'ou, 'o tu'o tolu, na'e 'ikai 'aupito ke mamata ha taha ki he 'Otua ko e Tamai, pea 'oku 'ikai lava 'e ha taha ke mamata ki he 'Otua ko e Tamai.

Ko e ongo fakamatala fakatou'osi 'oku mo'oni. Ko ia, ko e tokotaha na'e sio ki ai 'a e kakai 'i he Tohi Tapu Motu'a mo e Tamai na'e 'ikai lava ke sio ki ai 'a e kakai, 'oku 'ikai ko e tokotaha tataau. 'Oku fakahaa'i 'e Sione ko hai 'a e tokotaha na'e sio ki ai. 'Oku ne pehe ko e tokotaha na'e sio ki ai ko e Alo pē taha na'e fanau'i mai, ko e Alo 'oku 'i he fatafata 'o e Tamai, pea ko e Alo ko eni kuo ne taki mai 'a e 'Otua ko e Tamai kituka 'i ha feitu'u 'e lava ke sio ai ki he 'Otua ko e Tamai.

[NGAAHI VESI KUO FAKATAHA — ‘OKU ‘IKAI FAKAHĀ ‘E HA VESI ‘E TAHA PĒ ‘A ENI]

(Ko hoku ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: Fai fakatokanga mo faitotonu 'i heni, koe'uhi ko e feitu'u tofu pē eni 'e kamata ai ha taha ke fakalahi ki he Tohitapu. Ko e me'a 'oku fakahā TOTONU: 'oku ui 'e he konga tohi 'o e Fuakava Motu'a 'a e tokotaha na'e fekau'i ni ko e 'Eiki mo e 'Otua, pea 'oku lea pehē pē 'a e kakai na'e fetaulaki mo e tokotaha na'e fekau'i ni. Ko e konga ko ia 'oku 'ikai ko ha fakama'u. Ko e konga ko ia ko e me'a pē 'oku pehē 'i he ngaahi fokotu'u lea. Ko e me'a 'oku A'U KI AI 'I HE FAKAHOKO 'O E NGAAHI FA'U LEA: ko e tokotaha hā mai tofu ko 'eni ko e Foha. 'Oku 'ikai ke pehē 'e ha veesi pē taha "ko e 'āngelo 'a e 'Eiki 'i he Senesi 16 ko Sīsū ia." Ko e fakama'u ko 'eni 'oku a'u ki ai 'i hono fakahoko 'a e Sione 1:18, Sione 5:37, mo e 1 Timote 6:16 ki he ngaahi talanoa 'o e Fuakava Motu'a, pea fehu'i pe ko hai na'e sio ki ai. Ko ia ia 'oku 'i ai 'a e faka'ilonga, pea 'oku toe nofo ai pē 'a e faka'ilonga.)

B8. PEA 'OKU HĀ MAI FOKI 'A E TALAFEKAU-'A-SIHOVA 'I HE KONGA FAKA'OSI 'O E FUAKAVA MOTU'A

Malakai 3:1 “Vakai te u fekau ‘a hoku fakamelomelo, pea te ne teuteu ‘ae hala ‘i hoku ‘ao: pea ko Sihova ‘aia ‘oku mou kumi ki ai, ‘e hā‘ele fakafokifā mai ki hono fale tapu, ‘io, ‘ae talafekau ‘oe fuakava, ‘aia ‘oku mou fiefia ai: vakai,” ‘oku pehē ‘e Sihova ‘oe ngaahi kautau, “‘E ha‘u ia. **[H4397 malak ■]**

TE U FEKAU'I 'E KU TALAFEKAU + TE NE TEUTEU'I 'AE HALA 'I HOKU 'AO → 'E HOKO FAKAFOKIFĀ MAI 'AE 'EIKI KI HONO FALE TAPU, 'IO KO E TALAFEKAU 'O E FUAKAVA.

SIO KEHEKEHE, KA KO E ME'A TATAU — 'A E TALAFEKAU NA'E TALA'OFA'I, MO E TALAFEKAU NA'E FAKAHAA'I

Ma'ake 1:2 ‘O hangē ko ia ‘oku tohi ‘i he kau palōfita, “Vakai, ‘oku ou fekau atu hoku fakamelomelo ke mu‘omu’a ‘i ho ‘ao, ‘aia te ne teuteu ho hala kiate koe. (3) Ko e le‘o ‘oe tokotaha ‘oku kalanga ‘i he toafa, ‘Mou teuteu ‘ae hala ‘oe ‘Eiki, fakatonuton hono ngaahi ‘alu‘anga.” (4) Na’e papitaiso ‘e Sione ‘i he toafa, mo ne malanga‘aki ‘ae papitaiso ‘oe fakatomala ki he fakamolemole ‘oe angahala.

VAKAI, 'OKU OU FEKAU ATU HOKU FAKAMELOMELO KE MU'OMU'A 'I HO 'AO → MOU TEUTEU 'AE HALA 'OE 'EIKI.

(Ko 'eku ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: 'Oku hingo'a'i 'e he Malaki 3:1 ha kau tokotaha 'e toko ua kuo fekau 'i he veesi pē taha. 'Oku 'alu 'a e tokotaha fekau 'e taha ki mu'a ke fakama'a 'a e hala. Ko e tokotaha fekau 'e taha 'oku ui ko "e 'Eiki" mo "e talafekau 'o e fuakava." Ko e tokotaha fekau hono ua ni ko ia 'oku ha'u ki he temipale totonu 'o e 'Eiki. 'Oku fakaava 'e Maake 'a e Kōsipeli 'a Maake 'aki hono lave ki he laine tofu pē ko ia mei he Malaki 3:1. 'Oku hingo'a'i 'e Maake 'a e tangata fakama'a-hala ko Sione, 'i he toafa. 'Oku tuku 'e he me'a ni 'a e tokotaha fekau hono ua ke ta'e hingo'a'i 'e Maake 'i he taimi ko ia. 'Oku tāpuni 'a e Fuakava Motu'a 'i he tatali ki ha talafekau 'a ia ko e 'Eiki ia. 'Oku fakaava 'a e Fuakava Fo'ou 'aki 'a e talafekau tatau ko ia 'oku hā'ele mai.)

C. KO E FEFIE NA'E TUKU KI HE FOHA TAHA PE — 'EPALAHAME MO 'AISAKE 'I HE MO'UNGA

C1. Senesi 22:2 Pea ne pehē, "Ko eni ke ke 'ave ho foha, ho foha pe taha ko 'Aisake, 'aia 'oku ke 'ofa ki ai, pea ke 'alu ki he fonua ko Molia: 'o feilaulau 'aki ia 'i ai, ko e feilaulau tutu, 'i he mo'unga 'e taha 'aia te u fakahā kiate koe." [H3173 yachiyd ■]

'AVE NI HO FOHA, KO HO FOHA PĒ TAHA KO 'AISAKE, 'AIA 'OKU KE 'OFA KI AI → 'ATU IA I AI KO HA FEILAULAU TUTU.

C2. Senesi 22:6 Pea to'o mai 'e 'Epalahame 'ae fefie ki he feilaulau tutu, ke fua ia 'e hono foha ko 'Aisake; pea ne to'o 'ae afi 'i hono nima mo e hele; pea na'a na ō fakataha. [H6086 ets ■]

PEA TO'O MAI 'E 'EPALAHAME 'AE FEFIE KI HE FEILAULAU TUTU, KE FUA IA 'E HONO FOHA KO 'AISAKE → PEA NA'A NA Ō FAKATAHA.

(*'Eku ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: 'I he Senesi 22:6, 'oku 'ikai fua 'e he tamai 'a e fefie. Ko 'Aisake 'oku ne fua 'a e fefie 'i he'ene 'alu hake ki he mo'unga. Ko 'Ēpalahame te ne fakatokoto'i 'a 'Aisake 'i 'olunga 'i he fefie ko ia. Ko e fo'i lea Hepelū ki he fefie ko ia ko e ets (H6086). Ko ia ko e fo'i lea anga-maheni ki ha fu'u 'akau mo'ui, pea ki he fu'u 'akau kuo tā foki. Ko e fo'i lea tatau 'oku ui'aki 'a e 'akau 'o e mo'ui, mo e 'akau 'i he lotolotonga 'o e ngoue.)*

C3. Senesi 22:7 Pea na'e leaange 'a 'Aisake ki he'ene tamai ko 'Epalahame, 'o pehē, "Ko 'eku tamai; pea ne pehē, "Hoku foha, ko au eni." Pea pehē 'e ia, "Vakai, ko eni 'ae afi, mo e fefie; ka ko e fē 'ae lami ki he feilaulau?" (8) Pea pehēange 'e 'Epalahame, "Hoku foha, 'e tokonaki 'e he 'Otua ma'ana ha lami ki he feilaulau tutu; pea ne na ō fakataha."

KOFA'Ā E LAMI KI HE FEILAULAU TUTU? → 'E TOKONAKI 'E HE 'OTUA HA'ANE LAMI.

C4. Senesi 22:13 Pea hanga hake 'a 'Epalahame hono mata 'o ne sio, pea vakai na'e 'i hono tu'a ha sipitangata, kuo 'efihia 'i hono nifo 'i he vao; pea na'e 'alu 'a 'Epalahame 'o ne to'o 'ae sipitangata, 'o ne feilaulau 'aki ia, ko e feilaulau tutu, ko e fetongi 'o hono foha.

KO HA SIPI-TANGATA NA'E MO'UA HONO NGAHI NIFO 'I HA VAO TA'ATA'A → NA'A NE 'OATU KI HE FEILAULAU VELA KO HONO FETONGI 'O HONO FOHA.

Senesi 22:14 Pea na'e ui 'e 'Epalahame 'ae hingo'a 'oe potu ko ia, ko Sihova-Saila; hangē ko ia 'oku lea 'aki 'o a'u ki he 'aho ni, 'o pehē, "'I he mo'unga 'e 'afio 'a Sihova ki ai."

'O PEHĒ, "'I HE MO'UNGA 'E 'AFIO 'A SIHOVA KI AI.

(*Ko 'eku ngaahi fakakaukau fakafo'itu'itui: Fakakaukau ange ki he fehu'i 'a e foha 'i he Senesi 22:7: kofa'ā 'a e lami? 'Oku tali 'e 'Eipalahame 'a e fehu'i. 'Oku a'u atu 'a e tali 'a 'Eipalahame ki he mama'o 'o lahi hake 'i he'ene 'ilo'i. 'Oku pehē 'e 'Eipalahame, "'E tokonaki 'e he 'Otua ha'ane lami ma'a ia ki ha feilaulau tutu." 'Oku lava ke fua 'a e kupu'i lea ko ia 'a e 'uhinga 'e ua. Ko e 'uhinga 'e taha ko ia 'e ma'u 'e he 'Otua ha lami ke ne ngāue'aki. Ko e 'uhinga 'e taha ko ia 'e tokonaki 'e he 'Otua ia tonu ko e lami. Ko e me'a na'e tokonaki mo'oni 'e he 'Otua 'i he 'aho ko ia ko ha SIPI-TANGATA, kae 'ikai ko ha lami. Ko e sipi-tangata ko ha sipi tangata kuo lahi 'aupito. Na'e pekia 'a e sipi-tangata ko ia 'i he tu'unga 'o e foha, kuo puke 'i hono nifo. 'Oku tali 'a e fehu'i 'a 'Aisake 'i he mo'unga 'i ha 'uhinga 'e taha. 'Oku toe tuku foki 'a e fehu'i 'a 'Aisake ke ta'etali 'i ha 'uhinga kehe. 'Oku kei totongi 'a ha lami. 'Oku fakahingo'a 'e 'Eipalahame 'a e feitu'u 'aki ha tala'ofa 'i he taimi kaha'u: "'e 'ilo'i ia 'i he mo'unga 'o Sihova.")*

SIO KEHE, ME'A TATAU — KO E FOHA NA'E FUA 'AE FEFIE, MO E 'ALO NA'E FUA 'AE KOLOSI

Senesi 22:6 Pea to'o mai 'e 'Epalahame 'ae fefie ki he feilaulau tutu, ke fua ia 'e hono foha ko 'Aisake; pea ne to'o 'ae afi 'i hono nima mo e hele; pea na'a na ō fakataha.

NA'E HILIFAKI 'E 'EPALAHAME 'AE FEFIE KI HONO FOHA KO 'AISAKE → PEA NA'A NA Ō FAKATAHA 'AKINAUA.

Sione 19:17 Pea fua ‘e ia hono ‘akau, ‘o ‘alu atu ki he potu ‘oku ui “ko e potu ‘oe ‘ulupoko,” ‘aia ‘oku ui ‘i he lea fakaHepelū ko “Kolokota:”

PEA FUA ‘E IA HONO ‘AKAU, ‘O ‘ALU ATU KI HE POTU ‘OKU UI “KO E POTU ‘OE ‘ULUPOKO.

Sione 19:18 ‘O nau tutuki ai ia ki he ‘akau, mo e toko ua kehe mo ia, ‘i hono potu fakatou‘osi pe, kae ‘i hona vaha‘a ‘a Sisu.

NA‘A NAU TUTUKI IA KI HE KOLOSI ‘I AI + SISU ‘I HE LOTOLOTO.

(Ko ‘eku ngaahi fakakaukau fakafo‘ituitui: Ko ha tamai, ko hano foha pe taha ‘oku ‘ofa ki ai ‘a e tamai, ko ha mo‘unga, ko e fefie kuo hilifaki ki he tu‘a ‘o e foha tonu, pea na‘e ‘alu hake ‘a e foha ‘i lalo ‘i he fefie ko ia. Na‘e hoko ‘a e fakatātā ko ‘eni ‘o tu‘o ua ‘i he Tohi Tapu. ‘I he taimi ‘uluaki, ‘i he Senesi 22, na‘e ta‘ofi ‘e he ‘Otua ‘a e hele. Na‘e tuku ‘e he ‘Otua ha sipi tangata ke fetongi ‘i he tu‘unga ‘o e foha. ‘I hono ua, ‘i he kolosi, na‘e ‘ikai ke ta‘ofi ‘e ha taha ‘a e mate. ‘I he taimi ni, ko e Foha ia na‘e fetongi. Fakatokanga‘i mai ha fa‘ahinga kehekehe ‘e taha ‘i he vaha‘a ‘o e ongo fakatātā. Na‘e fehu‘i ‘a ‘Aisake, “‘oku ‘i fē ‘a e lami?” Na‘e ‘ikai ha talia ki he fehu‘i ‘a ‘Aisake ‘i he ‘aho ko ia. Na‘e hoko mai ‘a e talia ki mui, ‘i he Vaitafe Sioatani, meia Sione. Na‘e tuhu ‘a Sione ki ha tangata na‘e hā‘ele mai kiate ia.)

C5. Sione 1:29 Pea ko e ‘aho na‘a na fehloi, na‘e mamata ‘a Sione kia Sisu ‘oku ‘alu ange kiate ia, pea ne pehē, “Vakai ki he Lami ‘ae ‘Otua, ‘aia ‘oku ne ‘ave ‘ae angahala ‘a māmani.

PEA NE PEHĒ, “VAKAI KI HE LAMI ‘AE ‘OTUA, ‘AIA ‘OKU NE ‘AVE ‘AE ANGAHALA ‘A MĀMANI.

C6. Senesi 22:2 Pea ne pehē, “Ko eni ke ke ‘ave ho foha, ho foha pe taha ko ‘Aisake, ‘aia ‘oku ke ‘ofa ki ai, pea ke ‘alu ki he fonua ko Molia: ‘o feilaulau ‘aki ia ‘i ai, ko e feilaulau tutu, ‘i he mo‘unga ‘e taha ‘aia te u fakahā kiate koe.”

Sione 3:16 ¶ He na‘e ‘ofa pehē ‘ae ‘Otua ki māmani, na‘a ne foaki hono ‘Alo pe taha na‘e fakatupu, koe‘uhi ko ia kotoa pē ‘e tui kiate ia ke ‘oua na‘a ‘auha, kae ma‘u ‘ae mo‘ui ta‘engata.

[G3439 monogenes ■]

KO HO FOHA TAHA PE, ‘AIA ‘OKU KE ‘OFA AI → NA‘A NE FOAKI HONO ‘ALO TAHA NA‘E FA‘ELE.

C7. Hepelū 11:17 Ko e tui na‘e feilaulau ‘aki ai ‘e ‘Ēpalahame ‘a ‘Aisake, ‘i hono ‘ahi‘ahi‘i: ‘io, ko ia ne ne ma‘u ‘ae ngaahi tala‘ofa, na‘a ne feilaulau ‘aki hono foha pe taha na‘e fakatupu (18) ‘Aia na‘e pehē ki ai, “Ko ‘Aisake ‘e mei ai ho hako:” (19) ‘O ne ‘ilo, ‘oku fa‘a fai ‘e he ‘Otua hono fokotu‘u mei he mate; pea na‘a ne ma‘u ia mei ai foki ‘i he fakatātā.

NA‘A NE ‘OATU ‘ENE FOHA TAHA NA‘E FA‘ELE → ‘I HENE FAKAKAUKAU KO E ‘OTUA ‘OKU MĀLOHI KE FOKOTU‘U HAKE IA, NEONGO MEI HE PEKIA.

(Ko hoku fakakaukau fakafo‘ituitui: ‘Oku ngāue‘aki ‘e he tokotaha na‘e tohi ‘a e tohi ‘a Hepelu ‘a e fo‘i lea faka-Kalisi tataui ki ‘Aisake ‘a ia ‘oku ngāue‘aki ‘e Sione ki Sisu. Ko e fo‘i lea ko ia ko e “‘alo tofu pē,” monogenes (G3439). ‘Oku tala mai ‘e he tokotaha na‘e tohi ‘a e tohi ‘a Hepelu ‘a e me‘a na‘e fakakaukau ki ai ‘a ‘Ēpalahame ‘i he‘ene ‘alu hake ki he mo‘unga. Na‘e fakakaukau ‘a ‘Ēpalahame ‘e lava ‘e he ‘Otua ke fokotu‘u hake ‘a e tama mei he pekia. Na‘e tala ‘e ‘Ēpalahame ki he kau talavou ‘i he tefito ‘o e mo‘unga, “Te u ō mo e tama ki ai ‘o hū, pea toe ha‘u kiate kimoutolu.” Na‘e ‘amanaki ‘a ‘Ēpalahame ke toe hifo mo ‘Aisake mei he mo‘unga. Na‘e ma‘u ‘e ‘Ēpalahame ‘a ‘Aisake, ‘oku pehē ‘e he tokotaha na‘e tohi ‘a e tohi ‘a Hepelu, “‘i ha fakatātā.” Ko hono ‘uhinga ‘a e fakatātā ko eni ko ha faka‘ata pe ko ha faka‘ilonga. ‘I he ‘aho tolu hili ‘a e fekau, na‘e toe mo‘ui mai ha foha na‘e pekia ‘a e fakakaukau ki ai.)

FEKAU‘AKI MO E FEITU‘U — ko ha fakamatala faka‘a‘au, ka ‘oku ‘ikai ko ha fakamatala ‘oku fai tonu ‘e he ngaahi veesi

2 Me‘a Hokohoko 3:1 Pea na‘e toki kamata ‘e Solomone ke langa ‘ae fale ‘o Sihova ‘i Selūsalema, ‘i he Mo‘unga ko Molia, ‘aia na‘e hā ai ‘a Sihova ki he‘ene tamai ko Tevita, ‘i he potu na‘e teuteu ‘e Tevita ‘i he fale haha‘anga uite ‘o Olinani ko e tangata Sepusi.

PEA NA‘E TOKI KAMATA ‘E SOLOMONE KE LANGA ‘AE FALE ‘O SIHOVA ‘I SELŪSALEMA, ‘I HE MO‘UNGA KO MOLIA.

[NGAAHI VESI KUO FAKATAHA — ‘OKU ‘IKAI FAKAHĀ ‘E HA VESI ‘E TAHA PĒ ‘A ENI]

(‘Oku ‘eku ngaahi fakakaukau fakafo‘ituitui: ‘Oku fakahingoa ‘e Senesi 22:2 ‘a e feitu‘u na‘e fekau‘i ai ‘e he ‘Otua ‘a ‘Ēpalahame ko e fonua ‘o Molaia. ‘Oku fakahingoa ‘e 2 Kalonikali 3:1 ‘a e feitu‘u na‘e langa ai ‘e Solomone ‘a e fale tapu ko e mo‘unga ‘o Molaia, ‘i Selūsalema. Ko ia, ‘oku ma‘u ‘e he mo‘unga ‘o e feinga fai feilaulau kata‘i ‘o ‘Aisake mo e mo‘unga ‘o

e ngaahi feilaulau kotoa pē 'i he fale tapu 'i he taimi ki mui 'a e hingoa tatau. Ko Selusalema foki ko e kolo tatau na'e tuki ai 'e he kau tau 'a Sīsū 'i tu'a 'i he holisi 'o e kolo. Fakahā pē 'a e me'a 'oku lea'aki 'e he ngaahi veesi. 'Oku 'ikai lea'aki 'e he ngaahi veesi na'e maka tatau 'a Kolokota mo Molaia. 'Oku lea'aki 'e he ngaahi veesi 'a e hingoa tatau, mo e laine tatau 'o e ngaahi mo'unga, mo e kolo tatau. Ko e ngaahi lea 'a 'Ēpalahame tonu ko e "'e hā ia 'i he mo'unga 'o Sihova." Na'e lea'aki 'e 'Ēpalahame 'a e ngaahi lea ko ia 'i he taimi kaha'u.)

D. KO E TAMAIOTONGA MAMAHI — KO E VAHE 'OKU FAKAMATALA'I AI 'A E KOLOSI KI MU'A PEA TE'EKI KE 'I AI HA NGAahi KOLOSI

D1. 'Isaia 52:13 Vakai, 'e fai fakapotopoto 'a 'eku tamaio'eiki, 'e hakeaki'i ia pea fakaongolelei, pea te ne mā'olunga 'aupito. (14) 'O hangē na'e ofo 'ae tokolahi kiate ia, he liliu 'o kovi hono fofonga 'o lahi hake 'i he tangata kotoa pē, mo hono sino 'o lahi hake 'i he ngaahi foha 'oe tangata. (15) Ko ia te ne taufu'i 'ae ngaahi pule'anga lahi; 'e tāpuni 'e he ngaahi tu'i honau fofonga kiate ia: he ko ia na'e 'ikai fakahā kiate kinautolu te nau mamata ki ai; pea ko ia na'e 'ikai te nau fanongo ki ai te nau tokanga'i.

HE LILIU 'O KOVI HONO FOFONGA 'O LAHI HAKE 'I HE TANGATA KOTOA PĒ → KO IA TE NE TAUFU'I 'AE NGAahi PULE'ANGA LAHI.

D2. 'Isaia 53:1 Ko hai kuo ne tui ki he 'emau ongoongo? Pea kuo fakahā kia hai 'ae nima 'o Sihova? (2) He te ne tupu hake 'i hono 'ao 'o hangē ko e 'akau matengofua, pea hangē ko e aka mei he kelekele mōmoa: 'oku 'ikai ha sino lelei pe ha toulekeleka 'iate ia, pea ka tau ka mamata kiate ia, 'oku 'ikai ha faka'ofa'ofa ke tau manako ai kiate ia.

KO HAI KUO NE TUI KI HE 'EMAU ONGOONGO? → 'OKU 'IKAI HA FAKA'OFO'OFA KE TAU MANAKO AI KIATE IA.

D3. 'Isaia 53:3 'Oku fehi'anekina ia pea li'aki 'e he tangata; ko e tangata 'oe ngaahi mamahi, pea maheni ai mo e loto mamahi: pea hangē na'a tau fufū hotau mata meiate ia; kuo manuki ia, pea na'e 'ikai te tau tokanga kiate ia.

KO E TANGATA 'OE NGAahi MAMAHI, PEA MAHENI AI MO E LOTO MAMAHI → KUO MANUKI IA, PEA NA'E 'IKAI TE TAU TOKANGA KIATE IA.

D4. 'Isaia 53:4 Ko e mo'oni kuo ne to'o kiate ia 'a 'etau ngaahi vaivai, 'o ne fua 'etau ngaahi mamahi: ka na'a tau mahalo kuo tautea mo taa'i ia mei he 'Otua, pea mamahi'ia. (5) Ka na'e lavea ia koe'uhi ko 'etau ngaahi angahala, na'e fakavolu ia koe'uhi ko 'etau ngaahi hia: na'e 'iate ia 'ae tautea koe'uhi ke tau fiemālie; pea 'i hono ngaahi tā 'oku tau mo'ui ai.

NAKA LAVEA IA KOE'UHI KO 'EMAUTOLU NGAahi ANGAHALA + NAKU MOMOKO IA KOE'UHI KO 'EMAUTOLU NGAahi HIA → 'I HONO NGAahi KILI TAUTEA KUO FAKAMOUI AI KIMAUTOLU.

D5. 'Isaia 53:6 Kuo tau hē kotoa pē 'o hangē ko e fanga sipi; kuo tau afe taki taha kotoa pē ki hono hala; pea kuo hilifaki kiate ia 'e Sihova 'ae hia 'atautolu kotoa pē.

KUO TAU HĒ KOTOA PĒ 'O HANGĒ KO E FANGA SIPI → PEA KUO HILIFAKI KIATE IA 'E SIHOVA 'AE HIA 'ATAUTOLU KOTOA PĒ.

D6. 'Isaia 53:7 Na'e fakamālohia, pea na'e mamahi ia, ka na'e 'ikai te ne mafa'a hono fofonga: 'oku tatakia ia 'o hangē ko e lami ke tāmāte'i, pea hangē ko e sipi 'oku noa 'i he 'ao 'oe tangata kosi, pea na'e 'ikai mafa'a hono fofonga.

'OKU TATAKI IA 'O HANGĒ KO E LAMI KE TĀMATE'I → PEA NA'E 'IKAI MAFA'A HONO FOFONGA.

D7. 'Isaia 53:8 Na'e 'ave ia mei he fale fakapōpula, pea mei he fakamaau: pea ko hai te ne fakahā hono tupu'anga? He na'e tu'usi ia mei he fonua 'oe mo'ui: na'e te'ia ia koe'uhi ko e angahala 'a hoku kakai.

NA'E TA'OFI IA MEI HE FONUA 'O E MO'UI → KOE'UHI KO E ANGAHALA 'A HOKU KAKAI NA'E TAA'I AI IA.

D8. 'Isaia 53:9 Pea na'e tu'utu'uni hono tanu'anga mo e kakai angahala, pea fakataha mo e ma'ume'a 'i he'ene pekia; koe'uhi na'e 'ikai te ne fai kovi, pea na'e 'ikai ha kākā 'i hono fofonga.

PEA NA'E TU'UTU'UNI HONO TANU'ANGA MO E KAKAI ANGAHALA + PEA FAKATAHA MO E MA'UME'A 'I HE'ENE PEKIA → KOE'UHI NA'E 'IKAI TE NE FAI KOVI.

D9. 'Isaia 53:10 Ka na'e finangalo 'a Sihova ke fakavolu ia; kuo ne tuku kiate ia 'ae mamahi: 'oka ke ka ngaohi hono laumālie ko e feilaulau koe'uhi ko e hia, te ne mamata ki hono hako, te ne fakatolotolonga hono ngaahi 'aho, pea ko e finangalo 'o Sihova 'e monū'ia ia 'i hono nima.

'OKA KE KA NGAOHI HONO LAUMĀLIE KO E FEILAULAU KOE'UHI KO E HIA → TE NE MAMATA KI HONO HAKO, TE NE FAKATOLOTOLONGA HONO NGA'HI 'AHO.

D10. 'Isaia 53:11 He te ne vakai ki he fua 'oe mamahi lahi 'o hono laumālie, pea fiamālie ai ia: 'i he 'ilo kiate ia 'e fakatonuhia 'e he'eku tamaio'eiki mā'oni'oni 'ae tokolahi; he te ne fua 'enau ngaahi hia. (12) Ko ia te u vahe'i kiate ia ha 'inasi fakataha mo e kakai ongoongo, pea te ne vahevahe 'ae koloa fakataha mo e kakai mālohi; koe'uhi na'a ne lilingi hono laumālie ki he mate: pea na'e lau ia fakataha mo e kau angahala; pea na'a ne fua 'ae hia 'oe toko lahi, pea ne hūfekina 'ae kakai angahala.

KOE'UHI NA'A NE LILINGI HONO LAUMĀLIE KI HE MATE + PEA NA'E LAU IA FAKATAHA MO E KAU ANGAHALA → PEA NA'A NE FUA 'AE HIA 'OE TOKO LAHI, PEA NE HŪFEKINA 'AE KAKAI ANGAHALA.

(Ko hoku ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: Lau 'a Isaia 53:9 pea toe lau 'a Isaia 53:10, 'o fakatatau ki hono anga. 'Oku pehē 'i he 'uluaki potufolofola na'e PEKIA 'ae tamaio'eiki pea tanu ia 'i he fonualoto 'o ha tangata koloa'ia. 'Oku pehē 'i hono ua'i potufolofola, hili hono ngaahi 'o hono laumālie ko ha feilaulau 'i he angahala, 'e MAMATA 'ae tamaio'eiki ki hono hako pea FAKALOLOA'IA hono ngaahi 'aho. 'Oku 'ikai lava ke mo'oni fakatou'osi 'ae ongo fakamatala ko ia ki ha tangata 'oku kei pekia ai pē. Kuo tohi 'ae toetu'u 'i he vahe ko 'eni 'o Isaia, ta'u 'e fitungeau ki mu'a 'i he tō mai 'ae toetu'u.)

SIO KEHE, ME'A TATAU — KO E PEESI 'O E PALŌFITA, MO HA TANGATA 'I HA SALIOTE NA'E LAU LE'O LAHI AI

Kau 'Aposetolo 8:32 Ko e potu 'eni 'i he tohi na'a ne lau, "Na'e tataki ia 'o hangē ko e sipi ke tāmāte'i; pea hangē ko e lami 'oku noa 'i he 'ao 'oe tangata kosi, pehē na'e 'ikai mafa'a hono fofonga: (33) 'I he'ene mo'ulaloa na'e fakamālohi'i ia: pea ko hai te ne fakahā hono tupu'anga? He na'e 'ave 'ene mo'ui 'i māmani." (34) Pea leaange 'ae 'iuno keia Filipe, 'o pehē, "'Oku ou kole kiate koe, ko e lea eni 'ae palōfita kia hai? Kiate ia, pe ki ha tangata kehe?" (35) Pea mafa'a 'ae ngutu 'o Filipe 'o ne kamata 'i he tohi ko ia, 'o malanga'aki 'a Sisu kiate ia.

KO HAI NA'E LEA'AKI 'E HE PALŌFITA 'A E ME'A NI? → NA'E KAMATA 'A FILIPE MEI HE KONGA TOHI TAPU KO IA, 'O MALANGA'I Kiate ia 'a Sisu.

(Ko hoku ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: Ko ha fahu'i fakamātoato eni, na'e lea'aki fakale'o lahi 'e ha tangata na'e te'eki ai ke ne fanongo ki hono tali. Ko e fahu'i ko eni: ko hai 'oku lea 'aki 'e he palōfita? Ko e tali 'oku 'ikai ko e fakakaukau fakafo'ituitui pē 'a Filipe. Na'e kamata 'a Filipe 'i he veesi tofi pē ko ia 'i he 'Isaia 53. Na'e malanga 'a Filipe kia Sisu mei he veesi ko ia. Ko e lau 'a e kau 'aposetolo tonu ki he 'Isaia 53 kuo tohi hifo ia ma'atautolu. 'Oku 'ikai fiema'u 'e ha taha ke fakakaukau'i noa pē 'a e lau 'a e kau 'aposetolo ki he 'Isaia 53.)

E. 'EMANUELA — KO E 'OTUA 'OKU 'IATE KITAUTOLU, 'AE TAMASI'I KUO FANAU'I PEA 'AE FOHA KUO FOAKI

E1. 'Isaia 7:14 Ko ia ko Sihova pe te ne 'atu kiate koe 'ae faka'ilonga; Vakai, 'e tuitu'ia 'ae tāupo'ou, pea 'e fā'ele'i 'ae tama, pea 'e ui hono huafa ko 'Imanuela. **[H6005 Immanuwel ■] [H5959 almah ■]**

KO IA KO SIHOVA PE TE NE 'ATU KIATE KOE 'AE FAKA'ILONGA → 'E TUITU'IA 'AE TĀUPO'OU, PEA 'E FĀ'ELE'I 'AE TAMA, PEA 'E UI HONO HUAFA KO 'IMANUELA.

E2. 'Isaia 9:6 He kuo fanau'i kiate kitautolu 'ae tamasi'i, kuo foaki kiate kitautolu 'ae foha: pea 'e 'i hono uma 'ae pule: pea 'e ui hono huafa ko Fakafo, ko 'Akonaki, ko e 'Otua Māfima'i, ko e Tamai Ta'engata, ko e 'Eiki 'oe Melino. **[H6382 pele ■]** (7) 'I he tupu 'o 'ene pule mo e melino 'e 'ikai hano ngata'anga, 'i he nofo'anga 'o Tevita, pea 'i hono pule'anga, ke fakatonutonu ia, pea ke fokotu'uma'u ia 'i he fakamaau pea mo e angatonu mei he 'aho ni 'o ta'engata. Ko e 'ofa 'a Sihova 'oe ngaahi kautau te ne fai 'ae me'a ni.

KUO FANAU HA TAMA + KUO FOAKI HA FOHA → 'E UI HONO HUAFA KO E 'OTUA MĀFIMĀFI, KO E TAMAI TA'ENGATA → KO HONO PULE'ANGA 'OKU LAHI HAKE PEA 'IKAI HA NGATA'ANGA.

(Ko 'eku ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: Vakai ki hono fakahoko 'o e ongo veape 'e ua 'i he Aisea 9:6. Ko e ongo veape ko ia 'oku 'ikai tata. 'Oku 'ikai tu'o taha 'a e fokotu'utu'u 'o e ongo veape ko ia. 'Oku FANAU'I ha tamasi'i. 'Oku FOAKI ha foha. Ko hono fā'ele'i 'oku fakamatala'i 'a e founa na'e hoko mai ai 'a e tamasi'i ki māmani. Ko hono foaki 'oku fakamatala'i 'a e me'a na'e hoko ki ha Foha kuo 'osi 'i ai. Ko 'eni ke fakakaukau ki he ngaahi hinga kuo foaki ki he tamasi'i ni. 'Oku 'ikai pehē 'e he Aisea 9:6 'e hangē 'a e tamasi'i ki he 'Otua Māfima'i. 'Oku pehē 'e he Aisea 9:6 "'e ui hono hinga Ko e 'Otua Māfima'i." Ko e 'uluaki hinga 'i he lisi, Fakafo, ko e pele (H6382). 'Oku vahevahe 'a e pele mo e tefito

tatau mo e tali na'e ma'u 'e Manoa 'i he Fakamaau 13, 'i he'ene kole ha hingoa ka na'e 'ikai lava 'o ma'u ia. 'I he Aisea 9:6, kuo foaki 'a e hingoa.)

E3. 'Isaia 9:2 Ko e kakai na'e 'a'eva 'i he po'uli kuo mamata ki he maama lahi: ko kinautolu na'e nofo 'i he fonua 'oe 'ata 'oe mate, kuo ulo kiate kinautolu 'ae maama.

KO E KAKAI NA'E 'A'EVA 'I HE PO'ULI KUO MAMATA KI HE MAAMA LAHI.

E4. Maika 5:2 Ka ko koe Petelihema Efalata, neongo 'oku ke si'i hifo 'i he ngaahi toko afe 'o Siuta, ka 'e ha'u ia meiate koe kiate au, 'aia 'e pule 'i 'Isileli, 'aia kuo talu mei mu'a 'ene hā'ele atu, mei he kamata'anga."

PEA 'E HA'U MEIATE KOE 'AE TOKOTAHA KE PULE 'I 'ISILELI → 'AIA KUO TUKUAKI 'ENE 'ALU MEI MU'A, MEI HE TA'ENGATA.

(Ko hoku ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: 'Oku ma'u 'e he fo'i kupu'i lea 'e taha 'i he Maika 5:2 'a e ongo tafa'aki kotoa 'o e ako ko eni kotoa. Ko e pule ni 'oku HŪ MAI mei ha kolo iiki. Ko e hū mai mei ha kolo iiki ko ha kamata'anga ia, 'i ha feitu'u 'e lava ke 'eve'eva atu ki ai ha taha. Ko e ngaahi HŪ ATU 'a e pule ni 'oku mei muimu'a 'o e taimi, mei he ta'engata. Ko e ngaahi hū atu mei he ta'engata 'oku 'ikai ha kamata'anga 'aupito ia. 'Oku fakahaa'i 'e Maika 'a e ongo mo'oni ni 'i he fo'i kupu'i lea pē 'e taha. 'Oku 'ikai ke fakamolū 'e Maika ha taha 'o e ongo mo'oni ni.)

F. 'A E HAKO 'O E FEFINE MO E TA'AHINE MA'A — 'A E TALA'OFA 'ULUAKI MO HONO FAKAHOKO

F1. Senesi 3:15 pea te u tuku 'ae taufehi'a 'iate koe mo e fefine, pea ki ho hako mo hono hako; 'e laiki 'e ia ho 'ulu, pea te ke fakavolu 'e koe 'a hono muiva'e."

'I HE VAHA'A 'O HO HAKO MO HONO HAKO → 'E FESI'I 'E IA HO 'ULU, PEA TE KE FESI'I HONO MUIVA'E.

(Ko hoku ngaahi fakakaukau fakatāutaha: Na'e folofola 'a e 'Otua 'ia Senesi 3:15 ki he ngata 'i he ngoue, 'i he taimi na'e hū atu 'a e angahala ki he māmani. Ko Senesi 3:15 ko e 'uluaki tala'ofa ia 'o ha fakamo'ui 'i he Tohitapu kotoa. Fakatokanga'i ko ai 'a e tokelau 'oku fakahingoa 'i he veesi ni. 'I he toe konga kotoa 'o e Folofola, 'oku fakahā 'a e hoko hifo 'o e fāmili 'i he kau tangata. Ko e ngaahi fakatātā ko ia ko e tokelau 'o 'Epalahame mo e tokelau 'o Tevita. 'I heni, taha pē, 'i he kamata'anga tofu pē, 'oku fakahingoa 'a e hoko hifo ko e tokelau 'o e FEFINE. Fakatokanga'i foki 'a e ongo lavea 'e ua 'i he veesi ni, 'a ia 'oku 'ikai tatau honau lahi. 'E lavea 'a e mui'iva'e 'o e tokelau 'o e fefine. 'E moloki 'a e 'ulu 'o e ngata.)

F2. Kaletia 4:4 Ka 'i he hokosia mai hono kakato 'oe kuonga, na'e tuku atu ai 'e he 'Otua hono 'Alo, ke fanau'i 'e he fefine, pea fanau'i ia 'o mo'ulaloa 'i he fono (5) Ke huhu'i 'akinautolu na'e mo'ulaloa ki he fono, koe'uhi ke tau ma'u ai 'ae ohi 'oe ngaahi foha.

NA'E FEKAU MAI 'E HE 'OTUA HONO 'ALO, NA'E FANAU'I 'I HA FEFINE → KE HUHU'I 'A KINAUTOLU NA'E NOFO 'I HE MALUMALU 'O E LAO.

(Ko 'eku ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: 'Oku pehē 'e Kalētia 4:4 na'e FEKAU 'e he 'Otua 'a hono 'Alo. 'Oku toe pehē 'e Kalētia 4:4 na'e FANAU'I 'ae 'Alo 'E HA FEFINE. 'Oku fuofua lea 'a e fekau 'i he kupu'i lea. 'Oku hoko atu ke lea 'a e fanau'i 'i he kupu'i lea. 'Oku mahu'inga 'a e founa fakahoko ko ia. 'Oku 'ikai fekau ha taha mei ha feitu'u ka 'oku 'ikai ke kei 'i ai ia 'i mu'a 'i he feitu'u ko ia.)

KO HA SIO KEHE, KA KO E SĪVĀ TATAU — ko e faka'ilonga na'e tala'ofa, mo e faka'ilonga na'e fakahoko

'Isaia 7:14 Ko ia ko Sihova pe te ne 'atu kiate koe 'ae faka'ilonga; Vakai, 'e tuitu'ia 'ae tāupo'ou, pea 'e fā'ele'i 'ae tama, pea 'e ui hono huafa ko 'Imanuela.

'E TUITU'IA 'AE TĀUPO'OU, PEA 'E FĀ'ELE'I 'AE TAMA, PEA 'E UI HONO HUAFA KO 'IMANUELA.

Mātiu 1:18 Pea na'e pehē 'ae 'alo'i 'o Sisu Kalaisi: Kuo fakanofa 'ene fa'ē ko Mele kia Siosefa, pea te'eki ai te na fe'iloaki, kae 'iloange, kuo faitama ia 'i he Laumālie Mā'oni'oni. (19) Pea ko Siosefa ko hono husepāniti, ko e tangata angatonu, pea na'e 'ikai 'i hono loto ke talaki fakahā ia, ka na'a ne tokanga ke tukuange fakafufū pe ia. (20) Kae lolotonga 'ene fifili ki he ngaahi me'a ni, 'iloange, kuo hā mai kiate ia ha 'āngelo 'ae 'Eiki 'i he misi, 'o ne pehē, "Siosefa, foha 'o Tevita, 'oua te ke manavahē ke ma'u 'a Mele ko ho uaifi: he ko ia kuo fakatupu 'iate ia 'oku mei he Laumālie Mā'oni'oni. (21) Pea te ne fā'ele'i 'ae tama, pea te ke ui hono huafa, ko SISU: ko ia ia te ne fakamo'ui hono kakai mei he'enua ngaahi angahala." (22) Pea na'e fai 'eni kotoa pē koe'uhi ke fakamo'oni 'aia na'e folofola'aki 'e he 'Eiki 'i he palōfita, 'o pehē (23) "Vakai, 'e faitama 'ae tāupo'ou, pea 'e fā'ele'i 'ae tama, pea 'e ui hono huafa, ko 'Imanuela:" ko hono 'uhinga "Ko e 'Otua 'iate kitautolu."

TE KE UI HONO HUAFA KO SISU: HE TE NE FAKAMO'UI 'ENE KAKAI MEI HONOU NGAHI ANGAHALA → TE NAU UI HONO HUAFA KO 'IMANUELA, 'A IA KA FAKALEA KO E 'OTUA 'OKU 'IATE KITAUTOLU.

(Ko hoku ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: Ko e faikehekehe 'i he vaha'a 'o e ongo fakamatala ko e ako'i ia. 'Oku pehē 'i he Aisea 7:14 'e ui 'e IA 'a e hingoa 'o e tama ko 'Imanuela. 'Oku pehē 'i he Mātiu 1:23 te nau ui 'a e hingoa 'o e tama ko 'Emanuela. 'I he fakamatala 'a Aisea, ko e fa'ē pē taha 'oku ne fakahingoa 'ene tama. 'I he fakamatala 'a Mātiu, ko e kakai kotoa pē 'oku nau fakahingoa 'a Sīsū. 'Oku fai foki 'e Mātiu ha me'a 'oku 'ikai fiema'u ke fakakaukau 'i 'e ha tokotaha lau. 'Oku tu'u 'a Mātiu 'o fakatonulea 'a e hingoa ki he tokotaha lau, 'i loto 'i he kongā tohi 'o e Kōsipeli 'a Mātiu tonu. 'Oku 'ikai lava ha tokotaha lau 'i ha kuonga pē taha ke ne to noa'ia 'i he 'uhinga 'o e hingoa ko 'Emanuela. 'Oku 'uhinga 'a 'Emanuela ko e 'Otua 'oku 'iate kitautolu. 'Oku 'ikai pehē foki 'e Mātiu na'e fakamanatu pē 'e he fā'ele'i 'o Sīsū 'a e kikite 'a Aisea kia Mātiu. 'Oku pehē 'e Mātiu na'e FAI 'a e me'a ni kotoa koe'uhi ke FAKAHOKO 'a e kikite 'a Aisea.)

F3. Luke 1:31 Pea vakai, te ke tuitu'ia 'i ho manāva, pea fā'ele'i 'ae tama, pea ke ui hono huafa ko Sisu. (32) Pea 'e lahi ia, pea 'e ui ia ko e 'Alo 'oe Fungani Mā'olunga; 'e ange kiate ia 'e he 'Eiki ko e 'Otua 'ae nofo'a 'o 'ene tamai ko Tevita: (33) Pea 'e pule ia ki he fale 'o Sēkope 'o ta'engata; pea 'e 'ikai hano ngata'anga 'o 'ene pule." (34) Pea pehē 'e Mele ki he 'āngelo, "'E fēfē ai 'ae me'a ni, he'eku 'ikai te u 'iloa ha tangata?" (35) Pea lea 'ae 'āngelo, 'o pehēange kiate ia, "'E hoko mai 'ae Laumālie Mā'oni'oni kiate koe, pea 'e fakamalū koe 'e he mālohi 'oe Fungani Mā'olunga; pea ko ia foki 'e ui ai 'ae hako mā'oni'oni te ke fā'ele'i ko e 'Alo 'oe 'Otua.

HE'EKU 'IKAI TE U 'ILOA HA TANGATA?" PEA LEA 'AE 'ĀNGELO? → PEA KO IA FOKI 'E UI AI 'AE HAKO MĀ'ONI'ONI TE KE FĀ'ELE'I KO E 'ALO 'OE 'OTUA.

(Ko hoku ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: Ko e fehu'i 'a Mele 'i he Luke 1:34 ko ha fehu'i fakapotopoto, pea 'oku kei 'eke pe ia 'e he kakai. Ko e tali na'e fai kiate ia 'oku 'ikai ko ha fakamatala feke'ike'i. Ko e fanongonongo ia 'o e me'a 'oku to'o tu'o mai 'e he 'Otua ke fai. Fakatokanga'i 'a e taloni na'e fakahingoa 'i he Luke 1:32: "'a e taloni 'o 'ene tamai ko Tevita." Ko e taloni tatau ia na'e pehē 'e he Isaia 9:7 'e nofo'ia 'e he tamasi'i, pea ko e fale tu'i tatau ia na'e tohi 'aki 'a e Sāme 110.)

G. KO E FOLOFOLA NA'E HOKO KO E KAKANO — PEA KO E FOUNGA 'OKU 'ILO MO'ONI AI 'E HA TAHA 'A IA

G1. Sione 1:1 Na'e 'i he kamata'anga 'ae Folofola, pea na'e 'i he 'Otua 'ae Folofola, pea ko e 'Otua 'ae Folofola **[G3056 logos ■]** (2) Ko ia ia na'e 'i he kamata'anga mo e 'Otua. (3) Na'e ngaohi 'e ia 'ae me'a kotoa pē; pea na'e 'ikai ha me'a 'e ngaohi kae 'iate ia pe. (4) Na'e 'iate ia 'ae mo'ui; pea ko e mo'ui ko e maama ia 'oe tangata.

NA'E 'I AI 'AE FOLOFOLA 'I HE KAMATA'ANGA + NA'E 'I HE 'OTUA 'AE FOLOFOLA + KO E 'OTUA 'AE FOLOFOLA → KUO NGAOHI 'AE ME'A KOTOA PĒ 'IATE IA.

(Ko hoku ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: 'Oku fakahā 'e Sione 1:1 'a e ngaahi fakamatala 'e tolu 'i he laine 'e taha. 'Oku fiema'u 'a e taki taha 'o e ngaahi fakamatala 'e tolu. Ko e fakamatala 'uluaki, "na'e 'i ai 'a e Folofola 'i he kamata'anga." Ko e Folofola, ko ha hingoa faka'ilonga ki he 'Alo 'o e 'Otua ki mu'a 'i he'ene to'o 'a e sino 'o ha tangata, na'e 'ikai ha ne kamata'anga. Ko e fakamatala hono ua, "na'e 'i ai mo e 'Otua 'a e Folofola." 'Oku 'ikai ko ha toe hingoa 'e taha 'a e Folofola ki he 'Otua ko e Tamai, koe'uhi 'oku 'ikai lava ke 'i ai mo ia pē ha taha. Ko e fakamatala hono tolu, "ko e 'Otua 'a e Folofola." 'Oku 'ikai ko ha me'a mahu'inga si'i 'a e Folofola 'oku tu'u ofi ki he 'Otua. Ko hono to'o 'o ha taha 'i he ngaahi fakamatala 'e tolu 'oku fakatupu ai ha kaveinga kehe mei he kaveinga na'e tohi 'e Sione.)

G2. Sione 1:14 Pea na'e hoko 'ae Folofola ko e kakano, pea nofo ia 'iate kitautolu, (pea na'a mau mamata ki hono nāunau, ko e nāunau 'oe tokotaha na'e tupu mei he Tamai,) 'oku fonu 'i he 'alo'ofa mo e mo'oni. **[G4637 skenoo ■]**

PEA NA'E HOKO 'AE FOLOFOLA KO E KAKANO + PEA NOFO IA 'IATE KITAUTOLU → PEA NA'A MAU MAMATA KI HONO NĀUNAU, KO E NĀUNAU 'OE TOKOTAHA NA'E TUPU MEI HE TAMAI.

MATA KEHE, SĪPINGA TATAU — ko e fale fehikitaki 'i he toafa, mo e fale fehikitaki 'oe sino

'Ekisotosi 25:8 Pea tuku ke nau ngaohi kiate au 'ae Potu Toputapu; koe'uhi ke u nofo 'iate kinautolu.

PEA TUKU KE NAU NGAOHI KIATE AU 'AE POTU TOPUTAPU → KOE'UHI KE U NOFO 'IATE KINAUTOLU.

Sione 1:14 Pea na'e hoko 'ae Folofola ko e kakano, pea nofo ia 'iate kitautolu, (pea na'a mau mamata ki hono nāunau, ko e nāunau 'oe tokotaha na'e tupu mei he Tamai,) 'oku fonu 'i he 'alo'ofa mo e mo'oni.

PEA NA'E HOKO 'AE FOLOFOLA KO E KAKANO + PEA NOFO IA 'IATE KITAUTOLU.

Ko hoku ngaahi fakakaukau fakafu'ituitui: Ko e fo'i lea faka-Kalisi 'oku ngaue'aki 'e Sione ki he "nofo" 'i he Sione 1:14 ko e skenoo (G4637). 'Oku 'uhinga 'a e skenoo ko hono fokotu'u ha fale fehikitaki pea nofo ai. 'I he ngaahi taimi motu'a, na'e fekau'i 'e he 'Otua ki he kakai 'Isileli ke nau langa ha fale fehikitaki koe'uhi ke nofo ai 'a e 'Otua 'iate kinautolu, pea na'a nau langa ia mei he ngaahi kili, 'akau, mo e koula (Ekioto 25:8). 'I he Sione 1:14, 'oku toe hā mai ai 'a e fakatātā tatau, ka ko e fale fehikitaki ko e sino 'o e tangata. Ko e fale fehikitaki 'i he toafa ko ha fakatātā mu'aki ia 'o e mo'oni 'oku fakamatala'i 'e Sione, 'o tuhu atu ki he sino 'o Sisu Kalaisi. 'Oku fakahā 'e he Fuakava Fo'ou 'a e fale fehikitaki ko ia ko ha 'ata, ko ha fakatātā 'oku tuhu ki he Sisu Kalaisi, ka 'i he hili pe hono fakahā 'a e me'a na'e tuhu ki ai 'a e 'ata. 'Oku fakahā mahino 'e Sione 'a e me'a ni 'i he Sione 1:14.

G3. Kolose 1:15 ‘Aia ko hono tatau ‘oe ‘Otua ta’ehāmai, ko e ‘uluaki fānau ‘i he me’a fakatupu kotoa pē: (16) He na’e fakatupu ‘e ia ‘ae ngaahi me’a kotoa pē, ‘aia ‘oku ‘i he langi, pea mo ia ‘oku ‘i māmani, ‘ae me’a hā mai mo e ta’ehāmai, pe ko e ngaahi nofo’a faka’ei’eiki, pe ko e ngaahi ‘eiki’anga, pe ko e ngaahi pule, pe ko e ngaahi mālohi: na’e fakatupu ‘e ia ‘ae ngaahi me’a kotoa pē, pea na’e ma’ana ia: (17) Pea ‘oku ki mu’a ia ‘i he ngaahi me’a kotoa pē, pea ‘oku tu’uma’u ‘iate ia ‘ae ngaahi me’a kotoa pē.

HE NA'E FAKATUPU 'E IA 'AE NGAahi ME'A KOTOA PĒ + PEA 'OKU KI MU'A IA 'I HE NGAahi ME'A KOTOA PĒ → PEA 'OKU TU'UMA'U 'IATE IA 'AE NGAahi ME'A KOTOA PĒ.

G4. Kolose 2:9 He ‘oku nofo fakamo’omo’oni kiate ia hono mātū’aki fonu ‘oe ‘Otua. (10) Pea ‘oku fakafonu ‘akimoutolu ‘iate ia, ‘aia ko e ‘ulu ‘oe pule kotoa pē mo e mālohi:

HE 'OKU NOFO FAKAMO'OMO'ONI KIATE IA HONO MĀTU'AKI FONU 'OE 'OTUA → PEA 'OKU FAKAFONU 'AKIMOUTOLU 'IATE IA.

G5. KO E ANGA 'O HO'O 'ILO'I IA — NA'A NE TALA KIATE KITAUTOLU 'A E FEITU'U KE SIO KI AI

Sione 5:39 ¶ ‘Oku mou kumi lahi ‘i he ngaahi tohitapu koe’uhi ‘oku mou ‘amanaki ke ma’u ai ‘ae mo’ui ta’engata: pea ko ia ia ‘oku fakamo’oni kiate au. (40) Ka ‘oku ‘ikai te mou loto ke ha’u kiate au, koe’uhi ke mou mo’ui.

KUMI KI HE NGAahi TOHITAPU → KO KINAUTOLU IA 'OKU FAKAMO'ONI'I 'O KAU KIATE AU.

(Ko e ngaahi fakakaukau totonu pē eni ‘a’aku: Na’e folofola ‘a Sisu ‘aki ‘a e me’a ni ‘i he Sione 5:39-40 ki he kau tangata na’e nau ‘ilo’i ‘a e Ngaahi Tohitapu ‘o lelei ange ‘i ha taha ‘oku mo’ui ‘i he taimi ko ia. Na’a nau lava ‘o lea totonu ‘aki ia. Na’e tala ‘e Sisu kiate kinautolu ko e kātōa ‘o e Tohitapu kuo nau ako fakaloto’i na’e fakahāa’i kiate ia, pea neongo ia, na’a nau kei ‘ikai fie ha’u kiate ia ke ma’u ‘a e mo’ui. Ko hono ‘ilo’i ‘o e ngaahi lea ‘o e Tohitapu ‘oku ‘ikai tatau ia mo hono ‘ilo’i ‘o e tokotaha ‘oku talanoa ki ai ‘a e ngaahi lea. ‘Oku ‘ikai ha toe potu kehe ke sio ki ai ki he mo’ui. Na’e ‘ikai pehē ‘e Sisu ke ke kumi ki ho ngaahi ongo. Na’a ne pehē ke ke kumi ki he ngaahi Tohitapu.)

G6. Luke 24:25 Pea toki pehē ‘e ia kiate kinaua, “‘Ae kau vale, mo loto tuai ke tui ki he me’a kotoa pē na’e lea ‘aki ‘e he kau palōfita: (26) He ‘ikai na’e totonu kia Kalaisi ke kātaki ‘ae ngaahi me’a ni, pea hū ai ki hono nāunau?” (27) Pea kamata ia meia Mōse, ‘o hoko ki he kau palōfita kotoa pē, ‘a ‘ene fakamatala kiate kinaua mei he tohi ‘ae ngaahi me’a kotoa pē ‘oku kau kiate ia.

KAMATA MEI HE MOSESE MO E KAU PALŌFITA KOTOA → NA'A NE FAKAMATALA'I 'I HE NGAahi TOHITAPU KOTOA 'AE NGAahi ME'A KIA IA.

G7. Luke 24:32 Pea na’a na fepehē’aki, “‘Ikai na’e vela hota loto ‘iate kitaua, ‘i he’ene talanoa mai ‘i he hala kiate kitaua, mo ‘ene fakahā ‘ae tohi kiate kitaua?”

'IKAI NA'E VELA HOTAU LOTO 'IATE KITAUTOLU, 'I HE'ENE FAKAMATALA'I KIATE KITAUTOLU 'AE NGAahi TOHI TAPU?

G8. Luke 24:44 Pea pehē ‘e ia kiate kinautolu, “Ko eni ‘ae ngaahi lea na’aku lea ‘aki kiate kimoutolu ‘i he’eku kei ‘iate kimoutolu, koe’uhi ke fakamo’oni ‘ae ngaahi me’a kotoa pē, ‘aia kuo tohi kiate au, ‘i he fono ‘a Mōse, mo e kau palōfita, mo e ngaahi Saame.” (45) Pea toki to’o ‘e ia ‘a honau loto, koe’uhi ke nau ‘ilo ‘ae ngaahi tohi

KUO PAU KE FAKAKAKATO 'A E NGAahi ME'A KOTOA PE, 'A IA NA'E TOHI 'I HE LAO 'A MŌSESE, MO E KAU PALŌFITA, MO E NGAahi SĀME, 'O KAU KIATE AU → PEA NA'A NE TOKI FAKAAVA HONAU 'ATAMAI.

(Ko e ngaahi fakakaukau fakafu'ituitui: 'Oku 'omi 'e he Luke 24:44-45 'ae tali ki he fehu'i 'oku fehu'i 'aki 'e he ako kotoa ni. Ko e tali ni 'oku ha'au mei he fofonga 'o Sīsū, hili hono tu'u hake 'a Sīsū mei he fa'itoka. Na'e fakahingoa 'e Sīsū 'ae vahe 'e tolu 'o e Fuakava Motu'a: 'ae lao 'a Mōse, mo e kau palōfita, mo e ngaahi Saame. 'Oku hoko 'ae ngaahi vahe 'e tolu ni 'o fakataha ko e Fuakava Motu'a kotoa. Na'e pehē 'e Sīsū 'oku 'i ai 'i he Fuakava Motu'a kotoa 'ae ngaahi me'a fekau'aki mo ia. Na'e 'ikai pehē 'e Sīsū ko e vahe si'i pē 'o e Fuakava Motu'a 'oku 'i ai 'ae ngaahi me'a fekau'aki mo ia. Na'e fai leva 'e

Sīsū ‘ae ongo me’a kehekehe ki he kau ākonga. Na’e fakaava ‘e Sīsū ‘ae NGAAHI TOHI TAPU ki he kau ākonga. Na’e fakaava ‘e Sīsū ‘ae ‘ILO FAKAMAHINO ‘o e kau ākonga. ‘Oku fiema’u ‘e he tokotaha ‘ae ongo me’a ni fakatou’osi. ‘E lava ke puke ‘e ha tokotaha ‘ae Tohi Tapu kotoa ‘i hono nima ka ‘oku kei fiema’u ke fakaava ‘e Sīsū hono mata ke sio ki Sīsū ‘i he Tohi Tapu. Lau ‘ae Tohi Tapu. Koe ki Sīsū ke ne fakaava ‘ae Tohi Tapu kiate koe. Hokohoko atu ‘a hono lau ‘o e Tohi Tapu.)

G9. 1 Sione 1:1 Ko ia na’e ‘i ai talu mei he kamata’anga, ‘aia na’a mau ongo’i, pea mamata ki ai ‘aki homau mata, pea mau vakai pau ki ai, pea ala ki ai homau nima, ki he Folofola ‘oe mo’ui; (2) (He na’e fakahā ‘ae mo’ui, pea na’a mau mamata, pea fakamo’oni, mo fakahā kiate kimoutolu ‘ae mo’ui ta’engata ko ia, ‘aia na’e ‘i he Tamai, pea fakahā mai kiate kimaoutolu;) (3) Pea ko ia ia kuo mau mamata mo ongo’i ‘oku mau fakahā kiate kimoutolu, koe’uhi ke tau feohi foki mo kimoutolu: pea ko e mo’oni ko ‘emau feohi ‘oku ‘i he Tamai, pea mo hono ‘Alo ko Sisu Kalaisi.

NA'E FANONGO + SIO 'AKI HOMAU MATA + SIO KI AI + NA'E ALA KI AI HOMAU NIMA → KO E MO'UI TA'ENGATA KO IA, 'A IA NA'E 'I HE TAMAI, 'O FAKAHĀ MAI KIATE KITAUTOLU.

(Ko ‘eku ngaahi fakakaukau fakafo’ituitui: ‘Oku lisi ‘e Sione ‘a e ngaahi ongo ‘i he founa taumu’a ‘i he 1 Sione 1:1: fanongo, mamata, vakai lelei, mo ala ‘aki homau nima. ‘Oku ‘ikai ke fakamatala’i ‘e Sione ha ongo’i pe ko ha fakakaukau. ‘Oku fakamatala’i ‘e Sione ha tokotaha na’a nau kai fakataha mo ia. ‘I he kupu’i lea tatau, ‘oku ui ‘e Sione ‘a e tokotaha ko ia ko e “mo’ui ta’engata ko ia, ‘a ia na’e ‘iate ia ‘ae Tamai.” Ko e tokotaha na’e ala ki ai ‘a e kau ‘aposetolo ‘aki honau nima, ko e tokotaha tatau pe ia na’e ‘iate ia ‘ae Tamai ‘i mu’a ke ‘oua na’e kamata ‘a e kamata’anga. Ko ia ia ‘a e taukapo kotoa ‘o e 1 Sione 1:1-3. ‘Oku fakahā ‘e Sione ‘oku ne fakamo’oni ki he taukapo ko ‘eni, ‘o ‘ikai ko ha tokotaha ‘oku ne fakakaukau pe ki he taukapo ko ‘eni.)

H. KO E 'UHINGA NA'E PEHĒ AI 'A E MATE — KO E HALA FAKAFOKI KI HE 'OTUA

H1. KO E PALOPALEMA, KUO FAKAHĀ FAKAHANGATONU

‘Isaia 59:2 Ka ko ho’omou ngaahi hia kuo fakamavae ‘akimoutolu mo homou ‘Otua, pea ‘i ho’omou angahala kuo ne fakafufū hono fofonga meiate kimoutolu, koe’uhi ‘e ‘ikai te ne fanongo

KA KO HO'OMOU NGAAHI HIA KUO FAKAMAVAE 'AKIMOUTOLU MO HOMOU 'OTUA.

Loma 3:23 He kuo fai angahala kotoa pē, pea tomui ‘i he fakamālō mei he ‘Otua.

HE KUO FAI ANGAHALA KOTOA PĒ, PEA TOMUI 'I HE FAKAMĀLŌ MEI HE 'OTUA.

H2. KO E HĀ 'OKU FIE MA'U AI 'A E TOTO, KA 'IKAI HA ME'A FAINGOFUA AGE

Hepelū 9:22 Pea kuo mei ‘osi ‘ae me’a kotoa pē ‘i hono fakama’a ‘aki ‘ae toto ‘o fakatatau ki he fono; pea ka ‘ikai lilingi ‘ae toto ‘oku ‘ikai ha fakamolemole. **[G859 aphasis ■]**

PEA KA 'IKAI LILINGI 'AE TOTO 'OKU 'IKAI HA FAKAMOLEMOLE.

Levitiko 17:11 He ko e mo’ui ‘ae kakano ko e toto pea kuo u tuku ia kiate kimoutolu ki homou feilaulau’anga ke fai ‘ae fakalelei ma’a homou laumālie; he ko e toto ‘oku ne fai ‘ae fakalelei ma’ae laumālie.

KO E MO'UI 'O E KAKANO 'OKU 'I HE TOTO → KO E TOTO 'OKU NE FAI 'A E FAKALELE'I MA'A E LAUMĀLIE.

Hepelū 10:4 He ‘oku ‘ikai ‘aupito mafai ke ‘ave ‘ae angahala ‘e he toto ‘oe fanga pulu mo e fanga kosi.

HE 'OKU 'IKAI 'AUPITO MAFAI KE 'AVE 'AE ANGAHALA 'E HE TOTO 'OE FANGA PULU MO E FANGA KOSI.

(Ko ‘eku ngaahi fakakaukau fakafo’ituitui: Fakataha ‘ae potufolofola ‘e tolu ni pea ‘e fakamatala ‘e ia hono kotoa ‘o e founa feilaulau motu’a. ‘Oku ‘i he toto ‘ae mo’ui. ‘Oku totongi ‘e he angahalā ‘aki ha mo’ui. ‘I he ngaahi kuonga mu’a, na’e ‘omi ‘e he ngaahi feilaulau manu ‘ae fakalelei (ko ha ‘ufi’ufi fakataimi ki he angahalā ‘a ia na’e toe fakafoki ‘ae tu’unga ‘oe tangata ‘i he ‘ao ‘o e ‘Otua) ‘i he ‘aho taki taha, ‘o a’u ki he ngaahi teau ta’u lahi. ‘Oku pehē mahino ‘e he Hepelu na’e ‘ikai lava ‘aupito ‘e he ngaahi feilaulau manu ke to’o ‘ae angahalā. Ko e hā leva ‘a e ‘uhinga ‘oe ngaahi feilaulau kotoa ko iá? Na’a nau tauhi ‘ae mo’ua ‘oe angahalā ke hā mahino ‘oku te’eki ai totongi. Ko ha fakamanatu lōloa, liliu-liliu, mo fa’a hoko he ‘aho kotoa na’e ‘iai ha mo’ui ‘oku totonu ke totongi, pea na’a nau tauhi ‘ae fakamanatu ko iá ‘o a’u ki he pekia pē taha ‘e lava ke totongi kakato ‘ae mo’ua ‘oe angahalā.)

H3. NGATA'ANGA 'O HONO HŪ HIFO

Filipai 2:5 Ke ‘iate kimoutolu ‘ae loto ni, ‘aia foki na’e ‘ia Kalaisi Sisu: (6) Ko ia, ‘i he‘ene ‘i he tatau mo e ‘Otua, na’e ‘ikai pehē ‘e ia ko ha fa’aoa ke na taha mo e ‘Otua: (7) Ka na’a ne fakamasivesiva‘i ‘e ia ia ‘o ne to’o kiate ia ‘ae tatau mo e tamaio’eiki, pea fanau‘i ia ‘i he tatau ‘oe tangata: (8) Pea kuo ‘ilo ia ‘i he tatau ‘oe tangata, na’a ne fakamo’ulaloa‘i ia, pea talangofua ki he mate, ‘io, ‘ae mate ‘i he ‘akau.

I HE‘ENE I HE TATAU MO E ‘OTUA → PEA FANAU‘I IA I HE TATAU ‘OE TANGATA → PEA TALANGOFUA KI HE MATE, ‘IO, ‘AE MATE I HE ‘AKAU.

(Ko ‘eku ngaahi fakakaukau fakafo’ituitui: Fakatokanga‘i ‘a e founa ‘o e ‘alu hifo ‘i he Filipai 2:6-8. Na’e ‘i he fo‘i ‘o e ‘Otua ‘a Sīsū. Na’e faka‘a‘au ke masiva ‘a Sīsū ‘i hono ongoongolelei. Na’e to‘o ‘e Sīsū ‘a e fo‘i ‘o ha tamaio’eiki. Na’e to‘o ‘e Sīsū ‘a e tatau mo e tangata. Na’e fakavaivai‘i ia ‘a Sīsū. Na’e talangofua ‘a Sīsū. Na’e pekia ‘a Sīsū. Na’e toki tātaki ‘e Paula ha ongo lea ‘e ua na’e ‘ikai fiema‘u totonu ki he kaveinga: “‘io, ‘a e pekia ‘o e kolosi.” Ko hono lea pē na’e pekia ‘a Sīsū na’e ‘ikai lava fakafiemālie‘i ‘a Paula. Ko e founa tofu pē ‘o e pekia ‘a Sīsū ko e kongia ia ‘o e pōini ‘a Paula.)

H4. KO E TOTONGI MO‘ONI NA‘A NE FAI — NA‘E TALA KI MU‘A, PEA TOE TALA I MUI

‘Isaia 50:6 Ne u ‘atu hoku tu‘a ki he kau taa‘i, pea mo hoku kou‘ahe kiate kinautolu na’e fusi ‘ae kava: na’e ‘ikai te u fufū hoku mata mei he mā mo e ‘a‘anu.

NE U ‘ATU HOKU TU‘A KI HE KAU TAA‘I → NA‘E ‘IKAI TE U FUFŪ HOKU MATA MEI HE MĀ MO E ‘A‘ANU.

Saame 22:16 He kuo kāpui au ‘e he fanga kulī: kuo ‘ā‘i au ‘e he fakataha ‘oe ngaahi angakovi: na’a nau hoka‘i hoku nima mo hoku va‘e. (17) ‘Oku ou fa‘a lau hoku hui kotoa pē: ‘oku nau mamata mo siosio pau kiate au. (18) ‘Oku nau tufa hoku ngaahi kofu ‘iate kinautolu, mo fai ‘ae talotalo ki hoku pulupulu.

NA‘A NAU HOKA‘I HOKU NIMA MO HOKU VA‘E → ‘OKU NAU TUFU HOKU NGAHI KOFU ‘IATE KINAUTOLU, MO FAI ‘AE TALOTALO KI HOKU PULUPULU.

Mātiu 27:35 Pea na’a nau tutuki ia ki he ‘akau, pea nau vahevahe hono ngaahi kofu ‘i he talotalo: koe‘uhi ke fakamo‘oni ‘aia na’e lea ‘aki ‘e he palōfita, “Na’a nau tufa hoku ngaahi kofu kiate kinautolu, mo nau talotalo ki hoku kofutu‘a.”

NA‘A NAU TUTUKI IA KI HE KOLOSI, ‘O VAHE‘I HONO NGAHI KOFU, ‘O FAI FA‘AHINGA → KOE‘UHI KE FAKAHOKO AI.

Sione 19:34 Ka ko e tokotaha ‘oe kau tau, na’a ne hoka‘i hono vakavaka ‘aki ‘ae tao, pea na’e tafe leva mei ai ‘ae toto mo e vai.

KO HA TAO NA‘E TUI‘I AI HONO VAKAVAKA → PEA NA‘E ‘ALU LEVA MEI AI ‘A E TOTO MO E VAI.

(Ko hoku ngaahi fakakaukau fakafo’ituitui: Na’e tohi ‘e Tevita fekau‘aki mo e nima mo e va‘e na’e vili ‘i he Saame 22. Na’e tohi ‘e Tevita fekau‘aki mo e kau sōlia na’a nau vahevahe ‘a e ngaahi kofu ‘i he Saame 22. Na’e tohi ‘e Tevita ‘a e me‘a ni ta‘u ‘e taha afe ki mu‘a pea ‘oange ha taha ‘i ‘Isileli ke sio ki ha tautea ‘i he kolosi. Na’e ‘ikai ke fakamatala ‘a Tevita ki ha me‘a na’e hoko kiate ia tonu. Na’e tohi ‘e Mātiu ‘i he ngaahi senituli ki mui, hili ‘a e tautea ‘o Sīsū ‘i he kolosi. Na’e tohi hifo ‘e Mātiu na’e fai tofu pē ‘e he kau sōlia ‘a e me‘a na’e fakamatala‘i ‘i he Saame 22. ‘Oku fakahaa‘i ‘e Mātiu ‘a e ‘uhinga na’e fai ai ‘e he kau sōlia ‘a e me‘a ni: “koe‘uhi ke fakamo‘oni‘i.” Lau fakataha ‘a e ongo fakamatala ni. Na’e tohi ‘e Tevita ‘ene fakamatala ‘o sio ki mu‘a, ta’e ha founa ke ne ‘ilo‘i ai te hoko ‘a e tautea ‘i he kolosi. Na’e tohi ‘e Mātiu ‘ene fakamatala ‘o sio ki mui ki he tautea ‘i he kolosi, ta’e ha founa ke ne fakafisi‘i ai na’e hoko ‘a e tautea ‘i he kolosi.)

H5. KO E ‘UHINGA ‘O E PEKIA — KO HA HALA HOKO, KA ‘IKAI KO HA ME‘A FAKAMAMAHI

Loma 5:8 Ka ‘oku fakahā ‘e he ‘Otua ‘ene ‘ofa kiate kitautolu ‘i he me‘a ni, lolotonga ko e kau angahala ‘akitautolu, ne pekia ‘a Kalaisi ma‘atautolu. **[G2644 katallasso ■]** (9) Pea ka ko ia, pea ‘e ‘āsili ‘ae fakamo‘ui ‘okitautolu mei he houhau ‘iate ia, he kuo fakatonuhia‘i ‘akitautolu ‘i hono ta‘ata‘a. (10) He kapau ne fakalelei ‘akitautolu ki he ‘Otua ‘i he pekia ‘a hono ‘Alo, ka ko e ngaahi fili ‘akitautolu, pea tā ‘e ‘āsili hotau fakamo‘ui ‘i he‘ene mo‘ui, he kuo tau fakalelei.

LOLOTONGA ‘ETAU KEI ANGAHALA, NA‘E PEKIA ‘A KALAISI MA‘ATAUTOLU → NA‘A TAU FAKALELEI‘I KI HE ‘OTUA I HE PEKIA ‘A HONO ‘ALO.

2 Kolinitō 5:18 Pea ‘oku mei he ‘Otua ‘ae ngaahi me‘a kotoa pē, ‘aia na’a ne fakalelei ‘akimautilu kiate ia ‘ia Sisu Kalaisi, pea kuo ne tuku kiate kimautilu ‘ae fakamatala ‘oe fakalelei; **[G2643 katallage ■]** (19) Koe‘uhi na’e ‘ia Kalaisi ‘ae ‘Otua, ‘o ne fakalelei ‘a māmani kiate ia, ‘o ‘ikai lau kiate kinautolu ‘enau ngaahi fai hala; pea kuo ne tuku kiate kimautilu ‘ae fakaongoongo ‘oe fakalelei. (20) Pea ko eni, ko e kau faifekau ‘akimautilu koe‘uhi ko Kalaisi, ‘o hangē ‘oku fakakolekole ‘ae ‘Otua ‘iate kimautilu: ‘oku mau

kole ko e fetongi 'o Kalaisi, mou fakalelei mo e 'Otua. (21) He na'a ne ngaohi ia, 'aia na'e 'ikai ha'ane angahala, koe feilaulau 'i he angahala koe'uhi ko kitautolu; kae hoko ai 'akitautolu ko e mā'oni'oni 'ae 'Otua 'iate ia.

NA'E 'I HE KALAISI 'AE 'OTUA, 'O NE FAKALELEI 'AKI 'A MAMANI KIATE IA → NA'A NE NGAOHI IA KE HOKO KO E ANGAHALA KOE'UHI KO KITAUTOLU, 'AIA NA'E 'IKAI TE NE 'ILO HA ANGAHALA.

1 Timote 2:5 He 'oku taha pe 'ae 'Otua mo e fakalaloa pe taha 'i he vaha'a 'oe 'Otua mo e kakai, ko e tangata ko Kalaisi Sisu; (6) 'Aia na'a ne foaki 'e ia ia ko e totongi huhu'i mā 'ae kakai kotoa pē, 'aia 'e fakamo'oni 'i hono kuonga totonu.

KO E 'OTUA PE TAHA + KO E TAHA FAKALALAHU PE TAHA 'I HE VAHA'A 'O E 'OTUA MO E TANGATA, KO E TANGATA KO SISU KALAISI.

(Ko hoku ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: Ko ha fakalaloa (ko ha taha 'oku tu'u 'i he vaha'a 'o e ongo kau kuo mavahevahe ke fakafoki mai 'a e ongo kau ke nau toe fakataha) kuo pau ke ne kau kakato ki he ongo kau fakatou'osi, pe 'e 'ikai lava ke ne fakahoko 'a e ngāue ko ha fakalaloa. Vakai ki he lea 'a e 1 Timote 2:5 fekau'aki mo e fakalaloa ko ia: "ko e tangata ko Kalaisi Sisu." Kuo pau ke ne hoko ko ha tangata, pe 'e 'ikai lava ke ne tu'u 'i he potu 'oku tu'u ai 'a e fa'ahinga 'o e tangata pea pekia ha mate fakatangata. Ko eni ke vakai ki he mo'oni na'e lea'aki 'e he 2 Kolinito 5:19 na'e mo'oni 'i loto 'i he mate ko ia: "Na'e 'i he Kalaisi 'a e 'Otua." Pea kuo pau ke ne hoko ko e 'Otua, pe ko 'ene pekia ko ha toe tangata pe 'e taha 'oku pekia, 'o ne 'ikai 'omai ha fakamo'ui (ko e fakahaofi mei he angahala mo e tautea 'o e angahala) ki ha taha. Ko e 'uhinga eni 'oku 'ikai ko ha fehu'i tapa pe ki he kau mataotao 'a e tali ki he fehu'i "Ko hai 'a Sisu?". Ko e ako kotoa 'o e fakamo'ui 'oku falala kotoa ki ai.)

H6. KO E NGATA 'I HE 'AKAU — KO HA FAKATĀTĀ MOTU'A NA'A NE NGĀUE'AKI KIATE IA

Nomipā 21:8 Pea na'e folofola 'a Sihova kia Mōse, 'o pehē, Ke ke ngaohi mā'au ha ngata fakavela, 'o 'ai ia ki ha 'akau: pea 'e pehē, ko ia kuo 'usia, 'oka sio ia ki ai, 'e mo'ui ai ia. (9) Pea na'e ngaohi 'e Mōse 'ae ngata palasa 'o ne 'ai ia ki he 'akau, pea na'e hoko 'o pehē, kapau kuo 'usia ha tangata 'e ha ngata, pea sio ia ki he ngata palasa, na'e mo'ui ia.

PEA 'E PEHĒ, KO IA KUE 'USIA, 'OKA SIO IA KI AI.

HA VAKAI KEHE, KA KO E FO'I FAKATĀTĀ TATAU — ko e 'akau 'i he toafa, mo e kolosi 'i he mo'unga

Sione 3:14 ¶ Pea hangē na'e hiki hake 'e Mōse 'ae ngata 'i he toafa, 'e pehē hono hiki 'ae Foha 'oe tangata ki 'olunga: (15) Koe'uhi ko ia kotoa pē 'oku tui kiate ia ke 'oua na'a 'auha ia, kae mā'u 'ae mo'ui ta'engata. (16) ¶ He na'e 'ofa pehē 'ae 'Otua ki māmani, na'a ne foaki hono 'Alo pe taha na'e fakatupu, koe'uhi ko ia kotoa pē 'e tui kiate ia ke 'oua na'a 'auha, kae mā'u 'ae mo'ui ta'engata. (17) He na'e 'ikai fekau 'e he 'Otua hono 'Alo ki māmani ke fakamala'ia 'a māmani: ka koe'uhi ke mo'ui 'a māmani 'iate ia.

¶ PEA HANGĒ NA'E HIKI HAKE 'E MŌSE 'AE NGATA 'I HE TOAFA, 'E PEHĒ HONO HIKI 'AE FOHA 'OE TANGATA KI 'OLUNGA → KOE'UHI KO IA KOTOA PĒ 'OKU TUI KIATE IA KE 'OUA NA'A 'AUHA IA.

(Ko 'eku ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: Ko e fehokotaki ni 'i he vaha'a 'o Nomipa 21 mo Sione 3 'oku 'ikai ko ha fehokotaki na'e fakatupu 'e he ako ni. Na'e fakahā tonu 'e Sisu 'a e fehokotaki ni 'i he lea leva, 'o kau ki hono tu'unga faka'ofa'ofa 'o'ona. Na'e 'ikai tala ki he kakai na'e mate 'i he toafa ke nau fakatonutonu'i kinautolu, ke nau loto-to'a, pe ke nau mā'u 'aki ha faito'o. Na'e tala kiate kinautolu ke nau SIO'I 'a e me'a na'e hiki hake 'e he 'Otua 'i he 'akau. Ko kinautolu na'e sio na'a nau mo'ui. Ko 'eni ke tau puke fakataha 'a e ongo faka'ilonga ni pea vakai ki hono konga fakaofo. Ko e ngata palasa na'e hiki hake 'i he 'akau na'e fakatupu ke hangē ko e me'a tofu pe na'e tāmata'i 'a e kakai na'e sio ki ai. 'Oku fakahā 'e Paula ha mo'oni fakaofo tatau fekau'aki mo e kolosi, 'o pehē na'e NGAOHI 'a Sisu ke hoko ko e angahala koe'uhi ko kitautolu, neongo na'e 'ikai ke ne 'ilo'i ha angahala (2 Kolinito 5:21). Na'e hiki hake 'a e faito'o 'i he tu'unga tatau pe mo e mala'ia.)

I. KO E TAMAI TOTONU 'OKU NE UI 'AE 'ALO KO E "'OTUA" MO E "'EIKI"

I1. Hepelū 1:1 Ko e 'Otua, 'aia na'e folofola 'i mu'a 'i he ngaahi kuonga kehekehe mo e ngaahi anga kehekehe ki he ngaahi tamai 'i he kau palōfita (2) Kuo ne folofola 'i he ngaahi 'aho ki mui ni kiate kitautolu 'i hono 'Alo, 'aia kuo ne tu'utu'uni ke 'a'ana 'ae ngaahi me'a kotoa pē, 'aia ne ne ngaohi ai foki 'ae ngaahi maama; (3) Ko e malama ia 'o hono nāunau, mo e tatau 'aupito 'o 'ene 'afio, pea 'oku ne

poupou hake ‘ae me‘a kotoa pē ‘aki ‘ene folofola mālohi, pea kuo hili ‘ene fai ‘e ia ‘ae totongi ‘i he‘etau ngaahi angahala, pea nofo hifo ia ‘i he nima to‘omata‘u ‘oe Fungani Mā‘olunga;

KUO NE LEA MAI KIATE KITAUTOLU ‘I HONO ‘ALO + ‘AIA NA‘A NE NGAOHI ‘AKI ‘AE NGAHI MĀMANI → KO E ULO ‘O HONO NĀUNAU, MO E TATAU MO‘ONI ‘O HONO ‘ULUNGAANGA.

12. Hepelū 1:5 He na‘e pehē ‘e ia ‘anefē ki ha ‘āngelo fē, “Ko hoku ‘Alo koe, kuo u fakatupu koe ‘i he ‘aho ni?” Pea toe pehē, “Te u hoko au ko e Tamai kiate ia, pea ‘e hoko ia ko e ‘Alo kiate au?”

[G4416 protokos ■] (6) Pea ‘i he ‘omi ‘e ia ‘ae ‘uluaki fakatupu ki māmani, na‘e toe pehē ‘e ia, “Ke hū kiate ia ‘ae kau ‘āngelo kotoa pē ‘ae ‘Otua.”

HE NA‘E PEHĒ ‘E IA ‘ANEFĒ KI HA ‘ĀNGELO FĒ, “KO HOKU ‘ALO KOE? → KE HŪ KIATE IA ‘AE KAU ‘ĀNGELO KOTOA PĒ ‘AE ‘OTUA.

(Ko hoku ngaahi fakakaukau fakatāutaha: ‘Oku fai ‘e he vahefuofua ‘uluaki kotoa ‘o e tohi ‘o Hepelū ha fakamatala loloa ‘e taha. Ko e fakamatala ko eni ko hono pehē ‘oku ‘ikai ko ha ‘āngelo ‘a e ‘Alo, pea na‘e ‘ikai ‘aupito ke hoko ia ko ha ‘āngelo. ‘Oku ‘aonga ke fakatokanga‘i ‘a e pōini ni ‘i ha ako kuo toki fakamo‘oni lahi ‘e ia ki ha tokotaha ‘oku ui ko e “āngelo ‘o Sihova.” ‘Oku fakahinga ‘e he lea faka-Hepelū ko e malak ha fekau. Na‘e fai ‘e he ‘Alo pē ‘o e ‘Otua ‘a e fekau ko ia ‘i he ngaahi taimi ‘i he Fuakava Motu‘a. Ka ‘oku ‘ikai tuku ‘e he tokotaha na‘e hiki ‘a e tohi ‘o Hepelū ke faka‘ilonga ‘a e ‘Alo ‘i he lakanga ‘o e kau ‘āngelo na‘e fakatupu. ‘Oku fekau ‘a e kau ‘āngelo ke lotu ki he ‘Alo.)

13. Hepelū 1:8 Ka ki he ‘Alo, ‘oku ne pehē, “E ‘Otua, ko ho nofo‘anga ‘oku lauikuonga pea ta‘engata: ko e tokotoko ‘o ho pule‘anga ko e tokotoko mā‘oni‘oni ia. (9) Kuo ke ‘ofa ki he mā‘oni‘oni, pea fehi‘a ki he angahala; ko ia ko e ‘Otua, ko ho ‘Otua, kuo ne tākai ‘aki koe ‘ae lolo ‘oe fiefia ‘o lahi hake ‘i ho kāinga.”

(10) Pea, “Ko koe, ‘e ‘Eiki, na‘a ke ‘ai ‘i he kamata‘anga ‘ae tu‘unga ‘o māmani; pea koe ngaahi langi ko e ngaue ia ‘a ho nima: (11) E ‘auha ia; ka ‘e pehē ai pe ‘a koe; ‘e faka‘a‘au ia kotoa pē ke motu‘a ‘o hangē ko e kofu; (12) Pea hangē ko e pulupulu te ke takatakai ia, pea ‘e fakakehe ia: ka ‘e pehē ai pe ‘a koe, pea ‘e ‘ikai ngata ‘a ho ngaahi ta‘u.”

KA KO ‘ENE LEA KI HE ‘ALO, KO HO TA‘OFI, ‘E ‘OTUA, ‘OKU TA‘ENGATA ‘O TA‘ENGATA → KO KOE, ‘E ‘EIKI, NA‘A KE ‘AI ‘AE TU‘UNGA ‘O E MĀMANI ‘I HE KAMATA‘ANGA.

(Ko hoku ngaahi fakakaukau fakafo‘ituitui: Toe lau ‘a e ongo fo‘i lea ‘e nima ‘uluaki ‘o e Hepelū 1:8: “Ka ki he ‘Alo, ‘oku ne pehē.” ‘Oku ‘ikai ko e fakakaukau ia ‘a e tokotaha na‘e tohi ‘a e tohi ‘a Hepelū fekau‘aki mo Sīsū. ‘Oku fakamo‘oni‘i ai ‘a e ‘Otua ko e Tamai ‘oku ne folofola tonu ki he ‘Alo. ‘Oku ui ‘e he Tamai ‘a e ‘Alo, “E ‘Otua,” pea toki ui leva ‘a e ‘Alo ko e “Eiki,” pea toki tuku ki he ‘Alo ‘a e ngaahi ngāue ko hono ngaohi ‘o māmani mo e ngaahi langi. Kapau ‘e loto ha taha ke fakafofonga‘i ‘oku ‘ikai ‘aupito ke ui ‘a e ‘Alo ko e ‘Otua ‘i he Folofola, kuo pau ke ne fakafofonga‘i ‘a e veesi ko eni, ‘a ia ‘oku ui ai ‘e he Tamai ‘a e ‘Alo ko e ‘Otua.)

SIO KEHE, ME‘A TATAU — KO HA HIVA NA‘E TOHI MA‘A HA TU‘I, PEA NA‘E LAVE KI AI ‘E HE TAMAI KI HONO ‘ALO

Saame 45:6 ‘E ‘Otua, ko ho nofo‘anga ‘oku lauikuonga pea ta‘engata: ko e tokotoko ‘o ho pule‘anga ko e tokotoko mā‘oni‘oni ia. (7) ‘Oku ke ‘ofa ki he mā‘oni‘oni, pea fehi‘a ki he angahala: ko ia ko e ‘Otua ko ho ‘Otua, kuo ne tākai ‘aki koe ‘ae lolo ‘oe fiefia ‘o lahi hake ‘i ho kāinga.

‘E ‘OTUA, KO HO NOFO‘ANGA ‘OKU LAUIKUONGA PEA TA‘ENGATA → KO IA KO E ‘OTUA KO HO ‘OTUA, KUO NE TĀKAI ‘AKI KOE ‘AE LOLO ‘OE FIEFIA ‘O LAHI HAKE ‘I HO KĀINGA.

Saame 102:25 Na‘a ke ‘ai ‘i he kamata‘anga ‘ae tu‘unga ‘o māmani; pea koe ngaahi langi koe ngaue ia ‘a ho nima. (26) ‘E ‘auha ia, ka ‘e pehē ai pe ‘a koe, ‘io, ‘e faka‘a‘au kotoa pē ia ke motu‘a ‘o hangē ko e kofu; pea hangē ko e pulupulu te ke fatufatu ia, pea ‘e fakakehe ia: (27) Ka ‘e pehē ai pe ‘a koe, pea ‘e ‘ikai hano ngata‘anga ‘o ho ngaahi ta‘u.

‘I MU‘A NA‘A KE AI ‘AE TU‘UNGA ‘O MAMANI → KO KOE PĒ IA, ‘E ‘IKAI NGATA HO NGAHI TA‘U.

(Ko hoku ngaahi fakakaukau fakafo‘ituitui: Ko e feitu‘u eni ‘oku fai ai ha ngāue mo‘oni ‘a hono lau fakataha ha ngaahi konga tohi ‘e ua. Ko e Saame 45 ko ha hiva mali ia. Ko e Saame 102 ko e lotu ia ‘a ha tangata ‘oku ‘i he faingata‘a‘ia. ‘I he Saame 102, ‘oku fai ‘ae ngaahi lea ko ia kia Sihova, ko e ‘Otua ‘o ‘Isileli, ‘a ia na‘a ne ngaohi ‘a māmani. Na‘e tohi fakatou‘osi ‘a e ongo saame ni ‘i he ngaahi senituli kimu‘a pea toki fanau‘i ‘a Sisu ‘i Petelihema. ‘Oku hiki ‘e he Hepelū vahe 1 ‘a e ongo saame fakatou‘osi. ‘Oku fakahā ‘e he Hepelū vahe 1 ‘a e ongo saame fakatou‘osi ko e ngaahi lea ia ‘a e ‘Otua ko e Tamai. ‘Oku ngāue‘aki ‘e he Hepelū vahe 1 ‘a e ongo saame fakatou‘osi ki he Foha. Fakatokanga‘i ‘ae ngaahi faikehekehe si‘isi‘i ‘i hono fakalea ‘i he vaha‘a ‘o e ngaahi saame tefito mo hono hiki ‘i he Hepelū vahe 1. ‘Oku ‘ikai fakafufū ‘e he

Tohitapu 'a e ngaahi faikehekehe si'isi'i ni, pea 'oku 'ikai fakafufū foki ia 'e he ako ko eni. Ko e me'a 'oku 'ikai liliu 'i he vaha'a 'o e ongo saame mo e Hepelu vahe 1 ko hono faka'ilonga 'o e tokotaha 'oku kau ki ai 'a e ngaahi lea.)

J. NA'E FOLOFOLA 'AE 'EIKI KI HOKU 'EIKI — KO E VELISI NA'E FAKA'OSI 'AE FAKAKIKIHI

J1. Saame 110:1 Na'e pehē 'E Sihova ki hoku 'Eiki, "Nofo koe ki hoku nima to'omata'u, kae'oua ke u ngaohi ho ngaahi fili ko ho tu'ungava'e." [H113 adown ■] [H3068 Yehovah ■] (2) 'E fekau 'e Sihova 'ae tokotoko 'o ho mālohi mei Saione: "Ke ke pule 'i he lotolotonga 'o ho ngaahi fili."

NA'E FOLOFOLA 'A E 'EIKI KI HOKU 'EIKI, NOFO KOE 'I HOKU NIMA TO'OMATA'U → KAE 'OUA KE U NGAOHI HO NGAHI FILI KO HO TU'UNGA VA'E.

(Ko 'eku ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: 'Oku 'i ai 'a e 'uhinga lahi 'i he laine ko eni 'e taha 'i he Saame 110:1 'i he taimi 'oku 'uluaki lau ai. 'I he lea faka-Pilitania, 'oku hiki fakatou'osi 'a e ongo lea ko ia ko e "Lord." Ko e mata'itohi 'iloa taha 'oku fakahā'i ai 'a e kehekehe ko e ngaahi mata'itohi lalahi. Ko e 'uluaki lea 'oku hiki 'aki 'a e ngaahi mata'itohi lalahi, LORD. Ko hono ua 'o e lea 'oku 'ikai hiki 'aki 'a e ngaahi mata'itohi lalahi. 'I lalo he lea faka-Pilitania, ko e ongo lea faka-Hepelū kehekehe eni. Ko e 'uluaki lea faka-Hepelū ko e huafa fuakava 'o e 'Otua, ko Yehovah (H3068). Ko e ngaahi mata'itohi lalahi 'i he KJV 'oku 'uhinga ma'u pe ki he lea faka-Hepelū 'oku Yehovah. Ko hono ua 'o e lea faka-Hepelū ko e adown (H113), ko ha lea ki ha 'eiki pe pule. Ko e founa 'o e adown 'oku ngāue'aki heni 'oku lau "hoku 'Eiki." Ko Tevita, 'i hono tohi 'a e Saame ko eni, 'oku ne lekooti 'a e 'Otua 'oku folofola ki ha taha 'oku ui 'e Tevita ko 'ene 'Eiki tonu. Ko eni ke fakakaukau ki he fehu'i faingofua. Ko Tevita ko e tu'i ia 'o 'Isileli. Ko hai 'ene 'Eiki? 'Oku hoko 'a e tali ke fakamanavahē'ia 'i ho'o manatu'i na'e talaki 'e he 'Otua 'e ha'u 'a e Kalaisi mei he fāmili tonu 'o Tevita, 'i he ngaahi to'utangata ki mui. 'Oku 'ikai anga'i ke ui 'e ha tangata 'ene makapuna tonu ko "hoku 'Eiki.")

J2. NA'A NE FEHU'IA KINAUTOLU 'I HE ME'A KO IA 'E IA TONU, KA NA'E 'IKAI LAVA HA TAHA 'O TALI

Mātiu 22:41 ¶ Pea 'i he kei fakataha 'ae kau Fālesi, na'e fehu'i 'e Sisu kiate kinautolu (42) 'O pehē, "Ko e hā homou loto ki he Kalaisi? Ko e foha ia 'o hai?" Pea nau talaange kiate ia, "'O Tevita." (43) Pea pehēange 'e ia kiate kinautolu, "'Oku fēfē ai hono ui ia 'e Tevita 'i he Laumālie, 'Eiki,' 'i he'ene pehē (44) 'Na'e pehē 'e Sihova ki hoku 'Eiki, Nofo koe ki hoku nima to'omata'u, kae'oua ke u ngaohi ho ngaahi fili ko ho tu'ungava'e"?) (45) Pea kapau 'oku ui ia 'e Tevita, "'Eiki,' pea ko hono foha fēfē'i ia?" (46) Pea na'e 'ikai ha lea 'e fa'a lea 'aki 'e ha tangata kiate ia; talu mei he 'aho ko ia na'e 'ikai fa'a fehu'i 'e ha taha kiate ia.

'EIKI,' PEA KO HONO FOHA FĒFĒ'I IA? → PEA NA'E 'IKAI HA LEA 'E FA'A LEA 'AKI 'E HA TANGATA KIATE IA.

(Ko hoku fanongonongo fakafo'ituitui: na'e 'ikai fakahā 'e Sisū ki he kau Fālesi 'a e tali ki he'ene fehu'i 'iate ia 'i he Mātiu 22:41-46. Na'a ne 'eke ia peā ne tuku ta'etali. 'Oku kei ta'etali ia 'o a'u ki he taimi ni, pea 'oku kei toe pē ha tali 'e taha 'oku fehoanaki mo ia. Ko e Kalaisi ko e foha 'o Tēvita 'o fakatatau ki he kakano, pea ko e 'Eiki 'o Tēvita 'o fakatatau ki he me'a na'a ne hoko ki ai kimu'a peā ne fanau'i 'a Tēvita.)

J3. NA'E NGĀUE'AKI 'E PITA 'A E VESI TATAU 'I HE 'AHO NA'E KAMATA AI 'A E SIASI

Kau 'Aposetolo 2:32 Pea ko e Sisu ni kuo fokotu'u 'e he 'Otua, pea ko e kau fakamo'oni ki ai 'akimautilu kotoa pē. (33) Ko ia, 'i hono hakeaki'i 'e he nima to'omata'u 'oe 'Otua, pea 'i he'ene ma'u mei he Tamai 'ae tala'ofa 'oe Laumālie Mā'oni'oni, kuo ne hua'i hifo eni, 'aia 'oku mou mamata mo fanongo ki ai ni. (34) He na'e 'ikai 'alu hake 'a Tevita ki he langi: ka na'e pehē mai 'e ia, 'Na'e pehē 'e Sihova ki he'eku 'Eiki, Nofo koe 'i hoku nima to'omata'u (35) Kae 'oua ke u ngaohi ho ngaahi fili ko ho tu'ungava'e.' (36) "Ko ia ke 'ilo pau 'e he fale kotoa pē 'o 'Isileli, kuo fakanofa 'e he 'Otua 'ae Sisu ko ia, 'aia na'a mou tutuki ki he 'akau, ko e 'Eiki mo e Kalaisi."

NA'E 'IKAI HĀHAKE HAKE KI LANGI 'A TĒVITA → KUO NGAOHI 'E HE 'OTUA 'A E SISU KO IA NA'A MOU TUTUKI KI HE KOLOSI, KO E 'EIKI MO E KALAI.

(Ko hoku ngaahi fakakaukau fakafo'itu'itui: 'Oku nounou 'a e fakamatala 'a Pita 'i he Ngāue 2:29-36. 'Oku 'ikai fiema'u ha potopoto fakaesino 'e taha ki he fakamatala 'a Pita. Na'e tohi 'e Tevita 'o kau ki ha taha 'oku nofo 'i he nima to'omata'u 'o e 'Otua. Na'e 'ikai 'alu hake 'a Tevita ke nofo 'i he nima to'omata'u 'o e 'Otua. 'E lava ke 'alu atu ha tokotaha 'o sio ki he fa'itoka 'o Tevita, 'oku pehē 'e Pita 'i ha ngaahi veesi kimu'a. Ko ia na'e 'ikai kau 'a e saame ki he Tevita. Na'e hoko atu 'a Pita 'o fakahā 'a e tokotaha na'e kau ki ai 'a e saame. 'Oku fakahā 'e Pita 'a e tokotaha ni 'o 'ikai ha fakamolemole 'e taha: "ko e Sisū tatau pē ko ia, 'a ia na'a mou tutuki ki he kolosi." 'Oku ui 'e Pita 'a e tokotaha ni "ko e 'Eiki mo e Kalaisi fakatou'osi.")

J4. 'OKU LEA 'A E SAAME TATAU KI HA ME'A 'E TAHA KE HU'I MAI — PEA 'OKU FOKOTU'U 'E HIPELU HA FAKAMATALA KATO'A 'I AI

Saame 110:4 Kuo fuakava 'a Sihova, pea 'e 'ikai liliu ia, "Ko e taula'eiki koe 'o lauikuonga 'i he lakanga 'o Melikiseteke."

KUO FUAKAVA 'A SIHOVA, PEA 'E 'IKAI LILIU IA → KO E TAULA'EIKI KOE 'O LAUIKUONGA 'I HE LAKANGA 'O MELIKISETEKE.

Hepelū 5:5 Pea pehē, na'e 'ikai fakaongoongoolelei 'e ia ia 'e Kalaisi, ke ne hoko ai ko e fungani taula'eiki; ka ko ia ne ne pehē kiate ia, "Ko hoku 'Alo koe, kuo u fakatupu koe he 'aho ni." (6) 'O hangē ko 'ene lea foki 'e taha, "Ko e taula'eiki koe 'o ta'engata, 'i he lakanga 'o Melekisetekei."

PEA PEHĒ, NA'E 'IKAI FAKAONGOONGOLELEI 'E IA IA 'E KALAISI → KO E TAULA'EIKI KOE 'O TA'ENGATA, 'I HE LAKANGA 'O MELEKISETEKI.

Hepelū 7:3 Ta'eha'anetamai, ta'eha'anefa'ē, ta'ehanohohoko, kuo 'ikai ha kamata'anga 'o hono ngaahi 'aho, pe ha ngata'anga 'o 'ene mo'ui; ka kuo tatau mo e 'Alo 'oe 'Otua; pea nofo ko e taula'eiki 'o lauikuonga.

KUO 'IKAI HA KAMATA'ANGA 'O HONO NGAHI 'AHO, PE HA NGATA'ANGA 'O 'ENE MO'UI → PEA NOFO KO E TAULA'EIKI 'O LAUIKUONGA.

Hepelū 7:24 Ka ko e tangata ni, ko e me'a 'i he'ene tolonga 'o ta'engata, kuo ma'u 'e ia 'ae ngaue fakataula'eiki 'oku ta'eliliu. (25) Ko ia foki 'oku ne fa'a fai ai ke fakamo'ui haohaoa 'akinautolu 'oku ha'u ki he 'Otua 'iate ia, ko e me'a 'i he'ene mo'ui ma'uaipē ke hūfaki'i 'akinautolu.

'OKU NE NOFO MA'U AI PĒ + 'OKU NE MA'U HA LAUMĀLIE TAULA'EIKI TA'EFAKATAFE'I → 'OKU NE MĀFIMAFI KE NE FAKAMO'UI 'AKINAUTOLU 'O A'U KI HE FAKA'OSINGA.

(Ko 'eku ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: 'Oku 'i ai 'i ha saame nounou pē ha me'a lahi 'aupito. 'Oku hingo'a 'i 'e he Saame 110 ha tokotaha 'oku ui 'e Tevita ko hono 'Eiki, 'oku nofo 'i he nima to'omata'u 'o e 'Otua. 'Oku hingo'a 'i 'e he Saame 110 ha tu'i 'oku pule mei Saione mai. 'Oku hingo'a 'i 'e he Saame 110 ha taula'eiki 'o ta'engata, 'o ha lakanga 'oku motu'a ange 'i he lakanga taula'eiki 'a 'Isileli, kuo fuakava ki ai 'e he 'Otua 'aki ha fuakava 'e 'ikai toe to'o 'e he 'Otua. 'I 'Isileli 'o e kuonga mu'a, na'e tauhi 'e he lao ke māvahevahe 'a e lakanga tu'i mo e lakanga taula'eiki. Na'e 'ikai fa'a fakangofua ha tangata ke ne ma'u fakatou'osi 'a e ongo lakanga ko ia 'i he lao ko ia. 'Oku foaki 'e he Saame 110 'a e ongo lakanga fakatou'osi ki he tokotaha pē taha. 'Oku fakamoleki 'e he tohi Hepelu ha ngaahi vahe lahi 'o fakamatala'i pe ko hai 'a e tokotaha ko ia.)

K. FOKOTU'U HAKE MEI HE FA'ITOKA — PEA MO'UI 'IATE KIMOUTOLU

K1. 'A E MO'ONI TOTONU, MO E FONO NA'E TUKUATU AKI IA

1 Kolinitō 15:3 He ko e 'uluaki 'oe me'a na'aku 'a'au atu kiate kimoutolu, 'aia na'aku ma'u foki, Ko e pekia 'a Kalaisi 'i he'etau ngaahi angahala, 'o fakatatau ki he ngaahi tohi; (4) Pea na'e fai ia, pea na'e toetu'u hake ia 'i hono tolu 'oe 'aho, 'o fakatatau ki he ngaahi tohi:

KO KALAISI NA'E PEKIA KOE'UHI KO 'ETAU NGAHI ANGAHALA 'O FAKATATAU KI HE NGAHI TOHI TAPU + NA'E TANU IA + NA'E TOE TU'U HAKE IA 'I HONO TOLU 'O E 'AHO.

1 Kolinitō 15:20 Ka ko eni, kuo toetu'u 'a Kalaisi mei he pekia, pea kuo hoko ia ko e 'uluaki fua 'okinautolu na'e mohe.

KUO TU'U HAKE 'A KALAISI MEI HE MATE, PEA KUO HOKO KO E 'ULUAKI FUA 'OKINAUTOLU KUO MOHE.

K2. KO E HĀ NA'E FAKAMO'ONI'I 'E HE TOETU'U Kiate IA

Loma 1:3 'Oku kau ki hono 'Alo ko Sisu Kalaisi ko hotau 'Eiki, 'aia na'e fakatupu hono sino 'i he hako 'o Tevita; (4) Pea fakahā fakapapau 'aki 'ae mālohi, 'i he toetu'u mei he mate, ko e 'Alo ia 'oe 'Otua, 'o fakatatau ki he laumālie 'oe mā'oni'oni:

NA'E FAKATUPU MEI HE HAKO 'O TEVITA 'O FAKATATAU KI HE KAKANO → KUO FAKAHĀ KO E 'ALO 'OE 'OTUA 'I HE MĀFIMAFI, 'I HE TOETU'U MEI HE PEKIA.

(Ko 'eku ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: 'Oku toe hilifaki 'e Paula 'a e vahe 'e ua 'o e tali 'i ha kupu'i lea 'e taha, 'o fakatatau, 'i he Loma 1:3-4. Na'e hoko mai 'a Sīsū mei he fāmili 'o Tēvita, 'i he kakano. Na'e fakahā 'a Sīsū ko e 'Alo 'o e 'Otua 'i he mālohi, 'i hono tu'u hake mei he fa'itoka. 'E lava 'e ha taha 'o fakahā'i ko ia ko e 'Alo 'o e 'Otua. Ko Sīsū pē kuo fakamo'oni'i 'a e ngaahi lea ko ia 'aki hono toetu'u mei he mate.)

K3. NA'E 'ULUAKI LEA'AKI 'E HE FUAKAVA MOTU'A

Saame 16:10 Koe'uhi 'e 'ikai te ke tuku hoku laumālie 'i hētesi; pea 'e 'ikai te ke tuku ho tokotaha mā'oni'oni ke ne 'ilo 'ae 'au'auha. (11) Te ke fakahā kiate au 'ae hala 'oe mo'ui: 'oku fonu 'ae fiefia 'i ho 'ao; 'oku 'i ho nima to'omata'u 'ae ngaahi fiemālie 'o ta'engata.

KOE'UHI 'E 'IKAI TE KE TUKU HOKU LAUMĀLIE 'I HĒTESI → PEA 'E 'IKAI TE KE TUKU HO TOKOTAHA MĀ'ONI'ONI KE NE 'ILO 'AE 'AU'AUHA.

Kau 'Aposetolo 2:29 “‘Ae kau tangata mo e kāinga, tuku ke u lea 'o fakamatala atu kiate kimoutolu ki he 'eiki 'i mu'a ko Tevita, he kuo pekia ia pea tanu, pea 'oku 'iate kitautolu hono fonualoto 'o a'u ki he 'aho ni. (30) Pea ko e palōfita ia, pea na'a ne 'ilo kuo fuakava 'e he 'Otua kiate ia, te ne fokotu'u 'i hono hako, 'o fakatatau ki he kakano, 'ae Kalaisi, ke nofo 'i hono nofo'a fakatu'i; (31) Pea 'i he'ene 'ilo ia 'i mu'a, na'a ne lea ki he toetu'u 'o Kalaisi, 'Na'e 'ikai tuku ma'u hono laumālie 'i hētesi, pea na'e 'ikai 'ilo 'e hono sino 'ae 'au'auha.’

KUO PEKIA MO TANU 'A TEVITA → NA'E 'AFIO'I 'E IA 'AE ME'A NI 'I MU'A, 'O LEA KI HE TOETU'U 'O KALAISI.

K4. PEA KO ENI — 'OKU NE MO'UI 'I HE KAKAI NA'E NE FAKAMO'UI

Loma 8:11 Pea kapau 'oku nofo'ia 'akimoutolu 'e he Laumālie 'o ia na'a ne fokotu'u 'a Sisu mei he pekia, pea ko ia na'a ne fokotu'u 'a Kalaisi mei he pekia, te ne fakaake foki mo homou sino matengofua 'aki hono Laumālie 'oku nofo'ia 'akimoutolu.

KO E LAUMĀLIE 'O IA NA'E FOKOTU'U HAKE 'A SISU MEI HE PEKIA 'OKU NOFO'IA KIMOUTOLU → TE NE FAKAMO'UI FOKI HOMOU SINO FA'A MATE.

Kaletia 2:20 Kuo tutuki au ke mate 'o hangē ko Kalaisi: ka 'oku ou mo'ui; ka 'oku 'ikai ko au, ka ko Kalaisi 'oku mo'ui 'iate au: pea ko 'eku mo'ui eni 'i he kakano, 'oku ou mo'ui 'i he tui ki he 'Alo 'oe 'Otua, 'aia na'e 'ofa kiate au, 'o ne foaki ia 'e ia koe'uhi ko au.

KUO TUTUKI FAKAKOLOSĪ AU MO KALAISI → 'OKU 'IKAI KO AU, KA KO KALAISI 'OKU MO'UI 'IATE AU.

Kolose 1:27 'Akinautolu 'oku finangalo 'ae 'Otua ke fakahā ki ai 'ae koloa 'oe lelei lahi 'oe me'a fakalilolilo ni ki he kakai Senitaile: ko Kalaisi 'iate kimoutolu, ko e 'amanaki lelei ki he hakeaki'i:

[G3466 musterion ■]

KO E FAKALILOLO KO ENI = KO KALAISI 'IATE KIMOUTOLU, KO E 'AMANAKI 'O E LANGILANGI.

Sione 14:23 Pea leaange 'a Sisu, 'o pehē kiate ia, “Kapau 'oku 'ofa ha tangata kiate au, te ne fai 'eku lea: pea 'e 'ofa 'a 'eku Tamai kiate ia, pea te mā omi kiate ia, 'o nofoma'u mo ia.

KAPAU 'OKU 'OFA HA TANGATA KIATE AU, TE NE TAUHI 'EKU NGAHI LEA → TE MAU HA'U KIATE IA, 'O NOFO MO IA.

(Ko 'eku ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: Muimui ki he laine kotoa 'o e ako ni ki hono faka'osinga. Na'e 'i ai 'a Sisu mo e Tamai ki mu'a 'i hono ngaahi 'o ha me'a. Na'e hā 'a Sisu ki he kau tangata 'i he Fuakava Motu'a, pea na'e mo'ui 'a e kau tangata ko ia. Na'e fanau'i 'a Sisu 'e ha fefine 'i ha kolo si'isi'i. Na'e tāmāte'i 'a Sisu 'i ha mo'unga, 'i he 'akau, 'i tu'a kolo. Na'e tu'u hake 'a Sisu mei he fa'itoka. 'Oku pehē ni 'e he Tohitapu 'oku mo'ui 'a Sisu 'I LOTO 'i he kakai. Ko e faka'osinga ni ko e feitu'u ia kuo hanga atu ki ai 'a e ako ni 'i hono kotoa. Na'e 'ikai ke ko hono 'uhinga 'o e ako ni ke ikuna ha fefa'a'u fekau'aki mo hai 'a Sisu. Ko hono 'uhinga 'o e ako ni ko e taha ko ia 'oku ne 'i ai 'a e ngaahi me'a kotoa ni 'oku ne loto ke mo'ui 'i loto 'iate koe. Fakatokanga'i mo e Sione 14:23: "te mau ha'u." 'Oku kei 'i ai pe 'a e le'o tokolahi 'a ia na'e fakakamata'i 'a e Tohitapu 'i he Senesi 1:26 'i heni.)

L. 'OKU NE HA'U MAI — MO E FILI 'OKU TOLONGA TA'ENGATA

L1. 'OKU NE HA'U, PEA 'E MAMATA KIATE IA 'A E MATA KOTOA PĒ

Kau 'Aposetolo 1:9 Pea hili 'ene ngaahi folofola ni, lolotonga 'enau siofia ia, na'e 'ave ia ki 'olunga; pea fakapuli ia 'e he 'ao meiate kinautolu. (10) Pea 'i he'enau kei sio fakamama'u ki he langi, 'i he'ene 'alu hake, 'iloange, kuo tu'u mai kiate kinautolu 'ae ongo tangata kuo kofu hinehina; (11) 'o na pehē, “‘Ae kau tangata Kāleli, ko e hā 'oku mou tutu'u mo sio fakamama'u ai ki he langi? Ko e Sisu ko ia, kuo 'ave 'iate kimoutolu ki langi, 'e pehē pē 'ene toe ha'u 'o hangē ko ho'omou mamata 'ene 'alu hake ki loto langi.”

KO E SISU KO IA, KUO 'AVE 'IATE KIMOUTOLU KI LANGI, 'E PEHĒ PĒ 'ENE TOE HA'U 'O HANGĒ KO HO'OMOU MAMATA 'ENE 'ALU HAKE KI LOTO LANGI.

Fakahā 1:7 Vakai, 'oku hā'ele mai ia mo e ngaahi 'ao; pea 'e mamata kiate ia 'ae mata kotoa pē, 'io, mo kinautolu na'a nau hoka'i ia: pea 'e tangi mamahi 'ae ngaahi fa'ahinga kotoa pē 'o māmani koe'uhi ko ia. Ke pehē pe, 'Emeni.

'E SIO KIATE IA 'E HE MATA KOTOA PĒ + MO KINAUTOLU FOKI NA'A NAU HOKA'I IA.

L2. 2 Tesalonaika 1:7 Ka kiate kimoutolu 'oku mamahi, ko e flemālie mo kinautolu, 'oka fakahā mai 'ae 'Eiki ko Sisu mei he langi mo 'ene kau 'āngelo mālohi **[G1557 ekdikesis ■]** (8) 'I he afi uloulo mo e fai totongi kiate kinautolu 'oku 'ikai te nau 'ilo 'ae 'Otua, pea 'oku 'ikai talangofua ki he ongoongolelei 'o hotau 'Eiki ko Sisu Kalaisi: (9) 'Akinautolu 'e tautea 'aki 'ae faka'auha ta'engata mei he 'ao 'oe 'Eiki, pea mei he nāunau 'o 'ene māfima'fi; (10) 'Oka ha'u ia ke fakahikihiki'i 'e he'ene kakai mā'oni'oni, pea ke fakatumutumu ai, 'i he 'aho ko ia, 'akinautolu kotoa pē 'oku tui; he na'a mou tui ki he 'emau fakamo'oni 'iate kimoutolu.

'I HE AFI ULO 'O NE FAI 'AE TAUTEA KIATE KINAUTOLU 'OKU 'IKAI TE NAU 'ILO 'AE 'OTUA, PEA 'OKU 'IKAI TE NAU TALANGOFUA KI HE ONGOONGOLELEI → 'I HE'ENE HA'U KE FAKALĀNGILANGI'I 'I HONO KAU MĀ'ONI'ONI.

(Ko 'eku ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: Lau vaivai 'a e 2 Tesalonaika 1:8. 'Oku fakahingoa 'e he 2 Tesalonaika 1:8 ha kulupu 'e ua, 'o 'ikai ko ha kulupu 'e taha. 'Oku 'ikai 'ILO'I 'e he kulupu 'uluaki 'ae 'Otua. 'Oku 'ikai TALANGOFUA 'e he kulupu hono ua 'ae ongoongolelei. 'Oku fakahingoa fakataha 'ae 'ilo'i mo e talangofua 'i he veesi tatau pē. Fakatokanga'i mo e 2 Tesalonaika 1:10, 'aia 'oku kau ki he potutalanoa tatau pē. Ko e ha'u tatau pē 'o Sīsū, 'oku hoko ko e afi ki he kulupu 'e taha, ka ko e nāunau ki he kulupu 'e taha. Ko ha fuo 'e taha pē eni. 'Oku fakatu'utu'uni he taimi ni, 'o 'ikai 'amui, pe 'oku tu'u 'ae tangata 'i fē 'i he fuo ko ia.)

L3. Fakahā 19:11 Pea ne u mamata kuo mato'o 'ae langi, pea vakai ko e hoosi hinehina; pea ko ia na'a ne heka ai, na'e ui ko Angatonu mo Mo'oni, pea 'oku ne fai 'ae fakamaau mo e tau 'i he mā'oni'oni. (12) Na'e tatau hono mata mo e ulu 'oe afi, pea na'e 'i hono 'ulu 'ae ngaahi pale lahi; pea na'e tohi hono huafa, 'aia na'e 'ikai ke 'ilo 'e ha taha, ka ko ia pe. (13) Pea na'e kofu'aki ia 'ae pulupulu kuo unu 'i he toto: pea 'oku ui hono huafa, Ko e Folofola 'ae 'Otua.

KO IA NA'E HEKA AI NA'E UI KO E FAITĒNUNGA MO E MO'ONI → KO HONO HUAFA 'OKU UI KO E FOLOFOLA 'A E 'OTUA.

Fakahā 19:16 Pea 'oku 'i hono pulupulu mo hono tenga 'ae hingoa kuo tohi, KO E TU'I 'OE NGA'AHU TU'I, MO E 'EIKI 'OE NGA'AHU 'EIKI.

TU'I 'O E NGA'AHU TU'I, MO E 'EIKI 'O E NGA'AHU 'EIKI.

(Ko 'eku ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: Fakatokanga'i ha laine si'i 'i he Fakahā 19:12. Na'e 'iate Sīsū ha hingoa kuo tohi, 'a ia na'e 'ikai 'ilo 'e ha tangata, ka ko ia pē na'a ne 'ilo'i 'a e hingoa ko ia. Ko e ngaahi hingoa 'oku foaki ki he ako ko 'eni 'oku hā 'i he potutohi tatau. Ko e ngaahi hingoa ko ia ko e Faivelenga mo Mo'oni. Ko e Folofola 'a e 'Otua. Ko e Tu'i 'o e ngaahi Tu'i, pea mo e 'Eiki 'o e ngaahi 'Eiki.)

L4. KO E NGA'AHU TOHI NA'E FAKA'AVA

Fakahā 20:11 Pea ne u mamata ki he nofo'a faka'e'i'eiki 'oku lahi pea hinehina, mo ia na'e nofo ai, 'aia na'e puna mei hono 'ao 'ae fonua mo e langi; pea na'e 'ikai 'ilo ha potu ki ai. (12) Pea ne u mamata ki he pekia, 'ae iiki mo e lalahi, na'e tutu'u 'i he 'ao 'oe 'Otua; pea mo e folahi 'oe ngaahi tohi: pea folahi mo e tohi 'e taha, 'a ia ko e tohi 'oe mo'ui: pea na'e fakamaau'i 'ae pekia mei he ngaahi me'a na'e tohi 'i he ngaahi tohi, 'o fakatatau ki he'enau ngaahi ngāue. (13) Pea na'e tuku hake 'e he tahi 'ae kakai mate na'e 'i ai; pea tuku hake 'e he fa'itoka mo hētesi 'ae kakai mate na'e 'i ai: pea na'e fakamaau 'akinautolu taki taha 'o fakatatau ki he'enau ngaahi ngāue. (14) Pea na'e lī 'ae mate mo hētesi ki he ano 'oe afi. Ko eni 'ae mate 'angaua. (15) Pea ko ia kotoa pē na'e 'ikai 'ilo kuo tohi 'i he tohi 'oe mo'ui, na'e lī ia ki he ano 'oe afi.

NA'E FAKA'AI'AI 'A E NGA'AHU TOHI + NA'E FAKA'AI'AI HA TOHI KEHE, 'A IA KO E TOHI 'O E MO'UI → KO IA KUO 'IKAI KE MA'U HONO HINGOA KUO TOHI 'I HE TOHI 'O E MO'UI NA'E LĪ IA KI HE ANO VELA.

(Ko hoku ngaahi fakakaukau fakatāutaha: 'Oku hā mai 'a e fa'ahinga tohi 'e ua 'i he 'afio'anga 'i he Fakahā 20:12. Ko e tohi 'e taha 'oku lekooti ai 'a e ngaahi me'a na'e fai 'e he kakai. Ko e tohi 'e taha 'oku lekooti ai 'a e ngaahi hingoa, 'oku ui ko e tohi 'o e mo'ui. 'Oku 'ikai lea 'a e Fakahā 20:12 'o pehē na'e fakamo'ui ha taha 'i he me'a na'e tohi 'i he ngaahi tohi 'o e

ngaahi ngāue. 'Oku pehē 'e he Fakahā 20:15 ko e me'a pē 'e taha na'e fakapapau'i 'a e ola ko e pe na'e tohi 'a e hingoa 'o ha tokotaha 'i he tohi 'o e mo'ui pe 'ikai.)

L5. 'A E FILI, KUO FAKAHĀ MAHINO 'O HANGE KO E ME'A MAHINO TAHA KUO LEA'AKI 'E HE TOHI TAPU

Sione 3:18 ¶ Ko ia 'oku tui kiate ia, 'oku 'ikai fakamala'ia ia: ka ko ia 'oku 'ikai tui, 'oku fakamala'ia ni ia, koe'uhi 'oku 'ikai tui ia 'i he huafa 'oe 'Alo pe taha na'e tupu 'i he 'Otua.

KO IA 'OKU 'IKAI TE NE TUI 'OKU FAKAHALAIA'I IA KE 'OSI.

Sione 3:36 Ko ia 'oku tui ki he 'Alo, 'oku ne ma'u 'ae mo'ui ta'engata: pea ko ia 'oku 'ikai tui ki he 'Alo, 'e 'ikai te ne mamata ki he mo'ui; ka 'oku nofo pe kiate ia 'ae houhau 'oe 'Otua.

KO IA 'OKU TUI KI HE 'ALO, 'OKU NE MA'U 'AE MO'UI TA'ENGATA.

Loma 6:23 He ko e totongi 'oe angahala ko e mate; ka ko e mo'ui ta'engata ko e foaki 'ofa ia 'ae 'Otua 'ia Sisu Kalaisi ko hotau 'Eiki.

HE KO E TOTONGI 'OE ANGAHALA KO E MATE → KA KO E MO'UI TA'ENGATA KO E FOAKI 'OFA IA 'AE 'OTUA 'IA SISU KALAISI KO HOTAU 'EIKI.

(Ko 'eku ngaahi fakakaukau fakatāutaha: Ko e Loma 6:23 ko e veesi mātu'aki mahu'inga 'i he ako kotoa ko eni. Ko e Loma 6:23 ko ha kupu'i lea nounou 'e taha 'oku toe vaeua. 'Oku ai ha totongi 'oku totonu ke fai koe'uhi ko e angahala, pea ko e totongi ko ia ko e mate. 'Oku fai 'a e totongi ko ia 'i he founga 'e taha 'i he ongo founga. Pe 'e totongi tonu 'e he tokotaha 'o ta'engata, pe 'e to'o 'e ha tokotaha 'a e me'a kuo 'osi totongi 'e Sisu, 'o hangē ko ha me'a'ofa. Ko ia ko e fili katoa ia. 'Oku 'ikai hao ha taha mei he fai 'o e fili ko ia, koe'uhi ko e ta'efili 'oku tatau ia mo hono fili 'o e founga 'uluaki. Ko e me'a kotoa pē 'i he ako ko eni, mei he "tau ngaohi 'ae tangata" 'i he Senesi 1:26 'o a'u ki he taloni 'i he Fakahā 20, kuo langa 'o hanga ki he fili pē taha ko ia. 'Oku toe ai ha taimi ke fai 'a e fili ko ia. 'Oku toe ui 'e Sisu.)

L6. Kau 'Aposetolo 4:12 Pea 'oku 'ikai ha fakamo'ui 'i ha taha kehe: he 'oku 'ikai ke tuku mo ha hingoa ki he kakai 'i lalo langi, ke tau mo'ui ai.

PEA 'OKU 'IKAI HA FAKAMO'UI 'I HA TAHA KEHE → HE 'OKU 'IKAI KE TUKU MO HA HINGOA KI HE KAKAI 'I LALO LANGI, KE TAU MO'UI AI.

PĀ FAKA'OSI

Fakahā 22:17 Pea 'oku pehē 'e he Laumālie mo e ta'ahine, "Ha'u." Pea ke pehē mo ia 'oku ne fanongo, "Ha'u." Pea mo ia 'oku fieinua, ke ha'u ia. Pea ko ia 'oku loto ki ai, ke ne to'o ta'etotongi 'e ia 'ae vai 'oe mo'ui.

PEA 'OKU PEHĒ 'E HE LAUMĀLIE MO E TA'AHINE → PEA KO IA 'OKU LOTO KI AI, KE NE TO'O TA'ETOTONGI 'E IA 'AE VAI 'OE MO'UI.

Sione 3:17 He na'e 'ikai fekau 'e he 'Otua hono 'Alo ki māmani ke fakamala'ia 'a māmani: ka koe'uhi ke mo'ui 'a māmani 'iate ia.

HE NA'E 'IKAI FEKAU 'E HE 'OTUA HONO 'ALO KI MĀMANI KE FAKAMALA'IA 'A MĀMANI → KA KOE'UHI KE MO'UI 'A MĀMANI 'IATE IA.

(Ko eku ngaahi fakakaukau fakafo'ituitui: 'Oku 'ikai ma'u 'a e taleniti fakamuimui 'i he Tohitapu, pea 'oku fai ia ki ha taha pē. Ko e lea 'oku faka'aonga'i ko e "ko ia pē." 'Oku 'ikai tuku kitu'a 'e he lea ko ia ha tokotaha, 'i hono loto ke pehē. 'Oku 'ikai tuku kitu'a 'e ia 'a e tangata faka'ulia taha 'oku lau 'a e ako ko 'eni, pe ko e tokotaha kuo ne tali "'ikai" 'i ha ngaahi ta'u lahi. Ko Sīsū, 'a ia ko e me'a kotoa ni, ko ia ia 'oku pehē mai, "Ha'u." Ko e me'a kotoa pē 'oku fiema'u ke fai 'e ha tokotaha ko e ha'u pea to'o 'a e vai 'o e mo'ui.)

SIVI AKO

1. Senesi 1:26 — Pea na'e folofola 'ae 'Otua, "Tau ngaohi 'ae tangata 'i hotau tatau":

- a) 'o fakatatau kiate kitautolu
- b) vakai, na'e lelei 'aupito
- c) 'i he tatau 'o e 'Otua na'a ne fakatupu ai ia

Aisea 7:14 — Vakai, ‘e faitama ‘ae tāupo‘ou, pea fanau‘i ha tama:

- a) pea te ke ui hono huafa ko Sisu
- b) pea te nau ui hono huafa ko ‘Imanuela
- c) pea te nau ui hono huafa ko Emanuela

Fakamaau 13:22 — Pea na‘e pehē ‘e Manoa ki hono uaifi, Ko e mo‘oni te ta mate:

- a) he ko au ko e tangata lounututu ta‘ema‘a
- b) he ko e potu ‘oku ke tu‘u ai ko ha kelekele toputapu
- c) koe'uhi kuo tau mamata ki he 'Otua

4. Saame 110:1 — Na‘e folofola ‘a Sihova ki hoku ‘Eiki, ‘Afio ‘i hoku nima to‘omata‘u:

- a) kae‘oua ke u ngaohi ho ngaahi fili ko ho tu‘unga va‘e
- b) pule koe ‘i he lotolotonga ‘o ho ngaahi fili
- c) kae‘oua ke u ngaohi ho ngaahi fili ko ho tu‘unga va‘e

5. Hepelu 1:8 — Ka ki he 'Alo 'oku pehē ai 'e ia, Ko ho fo'i taloni, 'E 'Otua, 'oku ta'engata pea ta'engata:

- a) ko e tokotoko fakamā'oni'oni 'a e tokotoko 'o ho pule'anga
- b) ko e tokotoko 'o ho pule'anga ko ha tokotoko totonu
- c) pea 'e 'i hono uma 'a e pule

6. Senesi 22:8 — ‘E tokonaki ‘e he ‘Otua ha‘ane lami ma‘a e feilaulau tutu:

- a) pea 'ai ia ki 'olunga 'i he tama ko 'Aisake
- b) ko ia na‘a na ō fakataha pe ‘a kinaua ‘e toko ua
- c) vakai ki he afi mo e fefie

7. 2 Tesalonaika 1:9 — ‘E tautea ‘akinautolu ‘aki ‘ae faka‘auha ta‘engata mei he ‘ao ‘o e ‘Eiki:

- a) pea mei he lāngilangi 'o hono mālohi
- b) 'a ia ko e mate hono ua
- c) pea koe'uhi ko e lāngilangi 'o hono ngeia

ME‘A FAKAMO‘ONI: 1-a, 2-b, 3-c, 4-c, 5-a, 6-b, 7-a

KO E KAU FAKAMOONI 'OKU FALALA KI AI 'A E TALI KO ENI

Ko e tali ko eni ‘oku ‘ikai ke falala ki he le‘o ‘o ha tokotaha tohi pe taha. ‘Oku fakahoko kau ‘a Mōsese, Siosiu, ko e tokotaha na‘e tohi ‘ae tohi ‘o e Kau Fakamaau, ko e tokotaha na‘e tohi ‘ae ongo tohi ‘o e Kalonikali, mo Tēvita ki ai. ‘Oku pehē pe ‘a ‘Aisea, Maika, mo Malaki. ‘Oku pehē pe ‘a Mātiu, Luke, mo Sione. ‘Oku lea ‘a Pita ‘i he Penitikosi. ‘Oku lea ‘a Filipe ‘i ha hala toafa. ‘Oku tohi ‘a Paula ‘i he ngaahi tohi ‘e valu. ‘Oku faka‘osi‘aki ia ‘e he tokotaha na‘e tohi ‘ae tohi ‘o e Hepelū. Ko ia ko e le‘o ‘e hongofulu-nima ia, ‘i he ngaahi tohi ‘e uofulu-mā-valu ‘o e Tohi Tapu, mei he vahe ‘uluaki ‘o e tohi ‘o Senesi ‘o a‘u ki he vahe faka‘osi ‘o e Tohi Fakahā. ‘Oku lea tataua ‘ae le‘o kotoa ‘e hongofulu-nima ki he tokotaha pē taha.

'E LAHI HONO VAHEVAHE 'O E AKO KO 'ENI

KO E FOUNGA 'OKU TUHU ATU AI 'E HA ATA KI HE MAAMA: KO E FEFIE NA'E HILIFAKI KI HE TU'A 'O 'AISAKE (SENESI 22:6) MO E KOLOSI NA'E HILIFAKI KI HE TU'A 'O E 'ALO (SIONE 19:17). NA'E HĀ MAI 'A E ATA 'I HE MO'UNGA. NA'E HĀ MAI 'A E SINO 'I TU'A 'I HE KOLO.

'OKU MAHU'INGA 'A E NGAHI LEA: KO E LEA FAKA-PILITĀNIA 'E TAHA "'EIKI" 'OKU NE FAKAFOFONGA'I 'A E ONGO LEA FAKA-HEPELŪ KEHEKEHE 'I HE SĀME 110:1. KO E ONGO LEA FAKA-HEPELŪ KO YEHOUAH (H3068) MO ADOWN (H113). KO E FU'U FAKAMATALA KOTOA NA'E FAI 'E SISU 'I HE MĀTIU 22:45 'OKU FALALA KI HE KEHEKEHE KO IA.

→ KO HONO KAU KI KOE: 'OKU 'IKAI KO SISU TOKOTAHA KO IA NA'E HA'U. 'OKU 'IKAI KO SISU TOKOTAHA KO IA 'OKU HA'U MAI. KO SISU KO E TOKOTAHA 'OKU LOTO KE NE MO'UI 'IATE KOE HE TAIMÍ NI (KOLOSE 1:27, KALĒTIA 2:20).

KO HONO 'UHINGA ENI KI HE TA'ENGATA: KO E TOTONGI 'O E ANGAHALA KO E MATE. KO E ME'A'OFA 'A E 'OTUA KO E MO'UI TA'ENGATA 'IA SISU KALAISI KO HOTAU 'EIKI (LOMA 6:23). KO E ONGO FOUNGA PĒ IA 'E UA 'OKU FAI 'AKI 'E HA TAHA 'A E TOTONGI 'O E MO'UA 'O E ANGAHALA.

HALA KEHE: 'OKU FAKAAVA 'E HE SĀME 110:4 MO E TOHI 'A HEPĒLŪ VAHE 7 KI HE AKONAKI KOTOA FEKAU'AKI MO E TAULA'EIKI 'A MELEKISETEKI. KO E AKONAKI KO IA 'OKU NE FAKAMATALA'I HA TU'I MO HA TAULA'EIKI KUO FAKATAHA'I 'I HA TANGATA PE TAHA, MOTU'A ANGE 'I HE LAO, PEA KUO FUAKAVA KI AI 'E HE 'OTUA 'A HA FUAKAVA 'E 'IKAI KE NE TOE FAKAFOKI. 'OKU TAAU 'A E AKONAKI KO IA KE MA'U HONO AKO 'AUPITO 'O IA PE.

→ HALA KEHE: 'OKU FAKATAHA 'A E "KITAUTOLU" MO E "'OTAUTOLU" 'I HE SENESI 1:26, MO E "'EIKI 'E TAHA" 'I HE TEUTALONOME 6:4, 'O FAKAAVA AI KI HE AKO KAKATO 'O E 'OTUA TOLU-TAHA. KO E 'OTUA TOLU-TAHA KO E 'OTUA 'E TAHA, MO HONO FAKAHINGOA'I 'A E TAMAI, MO E 'ALO, MO E LAUMĀLIE MĀ'ONI'ONI KO E NGAHI TOKOTAHA KEHEKEHE 'I HE TOHI TAPU KOTOA. KO E AKO KO 'ENI NA'E ALA PĒ KI HE MATA 'O E AKO KAKATO KO IA.

→ HALA LALAHÍ: 'OKU FAKAHĀ 'E HE 2 TESALONAIIKA 1:7-10 MO E FAKAHĀ 19:11-16 'A E TOKĀTELINE KĀTOA 'O E FOKI MAI 'A SĪSŪ. 'OKU KAU 'I HE TOKĀTELINE KO 'ENI 'A HONO MO'ONI 'O E FOKI MAI 'A SĪSŪ, HONO FAKAFOKIFĀ 'O E FOKI MAI 'A SĪSŪ, MO E FEKAU KE LE'OHI KI HE FOKI MAI 'A SĪSŪ. FAKAHĀ FAKAMĀTOATO: 'OKU FAKAHĀ 'E HE FOLOFOLA 'A HONO MO'ONI 'O E FOKI MAI 'A SĪSŪ KA 'OKU NE 'IKAI FIE FAKAHĀ 'A E TAIMI 'O E FOKI MAI 'A SĪSŪ (MĀTIU 24:36, NGĀUE 1:7). 'OKU 'IKAI FIE FAKAHĀ FOKI 'E HE NGĀUE KO 'ENI 'A E TAIMI 'O E FOKI MAI 'A SĪSŪ.

HALA KEHE: 'OKU FAKAAVA 'E HE SENESI 3:15, 'A E HAKO 'O E FEFINE, KI HE FU'U Ū'Ū KOTOA 'O E HAKO NA'E TALA'OFA. 'OKU 'ALU ATU 'A E Ū'Ū KO IA 'I 'ĒPALAHAME (SENESE 22:18), 'I TĒVITA (SĀME 132:11), PEA 'OKU FAKAHINGOA FAKAHOFI 'I HE KALĒTIA 3:16.

→ FAKAHĀ FAKAPOTOPOTO NAI: NA'E KOLE 'E SĒKOPE KI HE TANGATA NA'A NE FEFE'AU'AKI MO IA 'I HE SENESI 32 KE 'OMI 'A HONO HINGOA 'O'ONA, KA NA'E TA'OFI (SENESE 32:29). NA'E KOLE 'E MANOA KI HE 'ĀNGELO 'O SIHOVA KE 'OMI 'A HONO HINGOA 'O'ONA, PEA NA'E TALA KIATE IA KO HONO HINGOA KO E PILIY (H6383), 'A IA 'OKU FAKAFO 'AUPITO KE 'ILO (FAKAMAAU 13:18). PEA NA'E PEHĒ 'E 'ISAIA KO E TAMASI'I 'E FANAU'I MAI KIATE KITAUTOLU 'E UI KO E FAKAFO, PELE (H6382), MEI HE AKA TATAU PĒ ('ISAIA 9:6). KO E HINGOA NA'E TA'OFI 'I HE FUAKAVA MOTU'A 'OKU FANONGONONGO IA KI HA PĒPĒ. 'I HE NGATA'ANGA 'O E TOHITAPU, 'I HE HEKA MAI 'I HE LANGI, 'OKU KEI MA'U PĒ 'E SĪSŪ HA HINGOA 'OKU 'IKAI 'ILO 'E HA TANGATA TUKU KEHE KO IA PĒ (FAKAHĀ 19:12). KUO FOAKI 'A E HINGOA, KA 'OKU KEI LOLOTO ANGE 'A E HINGOA 'I HE ME'A KUO LEA KI AI 'A E AKO KO 'ENI.

KO HA FAKAAFE 'OKU FAKAHĀ — KO KOE PE KO HAI, HOKO ATU HA'O LAU

'Oku 'ikai fiema'u ke ke Kalisitiane ke lau 'ae ako ni. 'Oku lava ke lahi ha ngaahi me'a kuo nau 'omi koe ki heni. Ko ha kumi 'e lava ke ne 'omi koe ki heni. Ko ha fakakikihi 'e lava ke ne 'omi koe ki heni. Ko ha fehu'i kuo ke fua 'i he ngaahi ta'u lahi 'e lava ke ne 'omi koe ki heni. Ko e fiemau-ke-'ilo fekau'aki mo e tui 'a ha taha kehe 'e lava ke ne 'omi koe ki heni. Ko e me'a kotoa pē 'i he 'uepisaiti ni 'oku 'a'au ia, 'oku ta'etotongi, 'i ho'o lea pē 'o'ou. 'Oku mau 'ikai fehu'i ki ho hingo. 'Oku mau 'ikai fehu'i ki ho fonua. 'Oku mau 'ikai fehu'i pe ko e hā 'oku ke tui ki ai. 'E 'ikai lava ha ako 'e taha 'o fakamatala'i kakato 'a Sīsū. Na'a mau foaki ki he fehu'i ni 'a e me'a kotoa na'a mau ma'u, pea ko e ako ni 'oku kei 'eva pē ia 'i ha hala 'e taha 'i loto Tohitapu. Na'e 'i ai 'a Sīsū ki mu'a 'i he kamata'anga. 'Oku 'iai 'a Sīsū he taimi ni. 'E toe ha'u 'a Sīsū. 'Oku 'ikai lava 'e ha peesi pē taha 'o faka'osi hono fakamatala'i 'o ia kotoa pē. 'Oku 'iai 'ae ngaahi ako lahi ange 'oku tatali he potu ni. 'Oku 'iai 'ae ngaahi ako ki he 'alo'ofa 'oku tatali he potu ni. 'Oku 'iai 'ae ngaahi ako ki he poto 'oku tatali he potu ni. 'Oku 'iai 'ae ngaahi ako ki he 'ilo 'oku tatali he potu ni. 'Oku 'iai 'ae ngaahi ako ki he kātaki 'oku tatali he potu ni. 'Oku 'iai 'ae ngaahi ako ki he angafaka'otua 'oku tatali he potu ni. 'Oku toe ha'u 'ae ngaahi ako lahi ange. Lau 'ae ngaahi ako ni 'i ha founga pē 'oku ke sai ai. Sivi'i 'emau ngaahi matavā 'i ho'o laulau atu. Ko e veesi kotoa pē 'i he ngaahi ako ni 'oku pulusi kakato, 'i he taumu'a. 'E 'ikai 'aupito ke fiema'u ke ke tui pē ki he'ema lea ki ha me'a. 'E lava ke ke fakamamafa'i 'ae veesi kotoa pē 'iate koe pē.

'E toe fai mai ha fakaafe 'e taha 'i he hili 'ae fakaafe ko 'eni. 'E 'ikai te tau fakahoko 'o hangē 'oku fufū 'ae fakaafe ko ia. Ko e fakaafe ko ia ko e ako 'oku fekau'aki mo e me'a kuo pau ke fai 'e ha taha ke fakamo'ui ai ia. Lau 'ae ako ko ia he taimi ni kapau 'oku ke fiema'u ke lau ia he taimi ni. Lau ha me'a

kehe 'o mu'omu'a kapau 'oku ke fiema'u ke lau ha me'a kehe 'o mu'omu'a. 'Oku 'ikai ha taha 'oku lau. 'Oku kei ava pē 'a e matapā 'i he ongo founa fakatou'osi. Na'e lea 'a Paula 'aki 'ae ngaahi lea 'oku hā 'i lalo 'i ha kolo na'e fonu 'i he ngaahi 'esikelo ma'a e ngaahi 'otua na'e 'ikai ko hono 'Otua 'o'ona. Na'e lea 'a Paula 'aki 'ae ngaahi lea ni ki he kakai na'e 'ikai kole kia Paula ke ne ha'u ki he kolo ko ia:

Kau 'Aposetolo 17:26 Pea na'e ngaohi 'e ia 'i he toto pe taha 'ae ngaahi kakai kotoa pē ke nofo 'i he funga 'o māmani kotoa pē, pea kuo tomu'a tukupau 'ae ngaahi kuonga, mo e ngata'anga 'o honau nofo'anga; (27) Ke nau kumi ki he 'Eiki, 'o tautaufā ki ai, hei'ilo pe te nau ma'u ia, ka 'oku 'ikai mama'o ia mo kitautolu taki taha kotoa pē.

NA'A NE NGAOHI MEI HE TOTO 'E TAHA 'AE NGAHI PULE'ANGA KOTOA 'OE TANGATA → KOE'UHI KE NAU KUMI KI HE 'EIKI, 'O 'ILO'I IA + 'OKU 'IKAI KE MAMA'O IA MEI HE TAHA TAHA 'ATE KITAUTOLU.

NGAAHI LEA MĀHU'INGA FAKAHEPELŪ

“angelo / talafekau” — H4397 malak — tokotaha kuo fekau'i; talafekau; 'āngelo

'Oku hingoa'i 'e he lea ko 'eni ha fatongia, kae 'ikai ha natula. 'Oku ngāue'aki 'a e lea ko 'eni ki he kau tangata. 'Oku ngāue'aki 'a e lea ko 'eni ki he kau palōfita. 'Oku ngāue'aki 'a e lea ko 'eni ki he ngaahi me'a mei he langi. 'Oku 'ikai fakahā 'e he lea ko 'eni 'iate ia pē 'a e KO E HĀ 'a e tokotaha kuo fekau'i. 'Oku fakahā pē 'e he lea ko 'eni 'iate ia pē kuo fekau'i ha tokotaha. Kuo pau ke fakahā 'e he potutohi 'oku takatakai ai 'a hono toe. 'Oku fakahā mo'oni 'e he potutohi 'oku takatakai ai 'a hono toe 'i he ngaahi fakamatala ko 'eni.

“Otua” — H430 elohim — 'Otua; ngaahi 'otua; 'Otua mo'oni

Ko e Elohim ko ha founa tu'olefu ia. 'Oku ngāue'aki fakalotolotoi 'a e Elohim ke fakahā 'a e 'Otua mo'oni pē taha, fakataha mo e ngaahi veape tāfataha. Ko e fo'i lea ni 'oku ne fua mo ia 'a e kakato 'oku sivilivi'i 'e he ako ni.

“Sihova” — H3068 Jehovah — ko e hingoa fuakava 'oe 'Otua, kuo tohi 'i he KJV ko SIHOVA 'i he ngaahi mata'itohi lalahi

'I he tu'unga ne hā ai 'a e LORD 'i he ngaahi mata'itohi lalahi 'i he Fuakava Motu'a, ko Sihova ko e hingoa Hepelū 'oku 'i lalo 'i he lea faka-Pilitānia LORD.

“Eiki” — H113 adown — 'eiki; pule; tokotaha ma'u; tokotaha 'oku ne pule

'I he Saame 110:1, 'oku lau 'a e founa 'o e 'adown' ko 'hoku 'Eiki'. Ko e 'adown' ko ha fo'i lea Hepelū kehe mei he Jehovah, 'a ia ko e 'Eiki 'oku ne lea ki he 'Eiki 'o Tevita 'i he veape ko ia.

“taha” — H259 echad — taha; fā'ū fakataha; 'uluaki

Ko e echad ko e fo'i lea ia 'i he "Ko Sihova ko hotau 'Otua ko e Sihova pē taha." Ko e echad ko e fo'i lea tatau pē ia 'oku ngāue'aki ki he efiafi mo e pongipongi 'oku ui ko e 'aho pē TAHA. Ko e echad ko e fo'i lea tatau pē ia 'oku ngāue'aki ki ha tangata mo hono uaifi 'oku hoko ko e kakano pē TAHA.

“foha tofu pē” — H3173 yachiyd — tokotaha pē; tokotaha ni'ihī taha; 'ofa'anga

'Oku ui 'e Senesi 22 'a 'Aisake ko "ho foha pē taha" 'o tu'o tolu 'o mavahevahe. Ko hono 'uhinga 'o e Yachiyd ko e taha pē mo e tokotaha.

“akau” — H6086 ets — ko ha fu'u 'akau; 'akau; papa 'akau; papa; va'a

Ko e Ets ha lea faka-Hepelū 'e taha 'oku ne kātaki'i fakatou'osi 'ae 'akau mo'ui mo e fefie kuo tā. Ko e Ets foki 'ae lea ki he fefie na'e hili 'e 'Eipalahame ki he 'Aisake.

“fakafo” — H6382 pele — ko ha me'a fakafo; ko ha me'a fakafofofo; ko ha me'a 'oku hulu 'i he 'ilo

Ko Pele ko e hingoa 'uluaki na'e fai ki he tamasi'i 'i he Isaia 9:6.

“fakalilolilo / fakafo” — H6383 piliy — fakafo; fakafo lahi 'aupito 'o ta'efaka'ilo

Ko e Piliy ko e fo'i lea 'oku 'oange 'e he 'angelo 'a Sihova kia Manoa ke fakamatala'i 'aki hono hingoa 'o'ona. 'Oku hu'u mai 'a e Piliy mei he aka tatau mo e hingoa ko e pele 'i he Aisea 9:6.

“tāupo'ou” — H5959 almah — ko ha ta'ahine ta'emali; ko ha tāupo'ou; ko ha kaunanga

Ko e Almah ko e fo'i lea ia 'oku ngāue'aki 'i he Aisea 7:14.

“Emanuela” — H6005 Immanuwel — 'oku 'iate kitautolu 'ae 'Otua

Ko e hingoa ko 'Imanuela ko ha fakamatala kakato 'e taha. 'Oku fakamatala'i 'e Mātiu 'a e hingoa ni ki he tokotaha lau.

“eiki pule” — H8269 sar — ko ha tokotaha ‘ulu; ko ha ‘eiki; ko ha kapiteni; ko ha pilinisi; ko ha pule
Ko e Sar ko e hingoa na'e fakahā 'e he tangata na'e to'o hono heletā 'i tua'ā 'o Seliko.

“Ko au” — H1961 hayah — ke 'i ai; ke mo'ui; ke hoko
Ko e Hayah ko e 'uluaki lea ia 'oku tu'u ai 'ae "KO AU KO IA 'OKU OU 'I AI" 'i he 'akau na'e vela.

LEA MĀHINO FAKAKALESI

“Folofola” — G3056 logos — ko ha lea; ko ha talanoa; ko e me'a na'e lea'aki; ko e fakahaa'i 'o e fakakaukau

'Oku 'ikai kamata 'a e Kosipeli 'a Sione 'aki ha fanau'i. 'Oku kamata 'e Sione 'a e Kosipeli 'a Sione 'i mu'a 'i he kamata'anga.

“nofo” — G4637 skenoo — ke fokotu'u ha fale fakataputapu; ke 'api ta'e tu'u ma'u; ke nofo 'i ha fale fakataputapu

"Na'e hoko 'ae Folofola ko e kakano, 'o ne nofo 'iate kitautolu." 'Oku fakamatala'i 'e he veesi ko 'eni 'ae mo'ui 'ae 'Otua 'i ha sino tangata 'o hangē ko e nofo 'ae tangata 'i ha fale fehikitaki.

“fanau'i tofu pē” — G3439 monogenes — tupu tokotaha pe; ko ha me'a taha pe hono fa'ahinga; ko e taha pe 'o hono fa'ahinga

'Oku ngāue'aki 'a e Monogenes ki he 'Alo. 'Oku ngāue'aki 'a e Monogenes kia 'Aisake 'i he Hepelu 11:17.

“fakahā” — G1834 exegeomai — ke tataki atu; ke 'omi kitu'a; ke fakamatala kakato; ke fakahā

'Oku 'ikai ha taha kuo mamata ki he 'Otua. Ko e 'Alo pē taha kuo ne tataki 'a e 'Otua ke 'alu atu ki tu'a 'o hā mai ai 'a e 'Otua ke mamata ki ai.

“fakalelei” — G2644 katallasso — ke fetongi mei he fēfeka ki he kaume'a; ke toe 'omi ki he 'ofa

'Oku fakahaa'i 'e he Katallasso 'a e 'uhinga kotoa 'o e kolosi, 'i he fo'i lea pē 'e taha.

“fakalelei” — G2643 katallage — ko hono toe fakafoki 'oe 'ofa; ko hono toe fakataha 'oe ongo tafa'aki na'e mavahevahe

Ko e katallage 'oku tupu ia mei he aka tatau mo e katallasso 'i 'olunga. 'Oku fakahingoa 'e he katallasso 'a e ngāue 'o e fakalelei (ko hono toe fakafoki mai 'o e va'a fa'ahinga na'e mavahevahe). 'Oku fakahingoa 'e he katallage 'a e ola 'o e fakalelei ko ia.

“Fakamolemole” — G859 aphesis — ko ha fekau atu; ko ha tukuange; ko ha tuku atu; ko e fakamolemole

Ka 'ikai ha lilingi 'o e toto, 'oku 'ikai ha fakamavae 'o e angahala.

“mysitele” — G3466 musterion — ha me'a fakalilolilo; ha me'a na'e fufū mu'a kae fakahā ni

'I he Tohi Tapu, ko ha fakalilolilo 'oku 'ikai ko ha me'a fihī ke fakahokohoko. Ko ha fakalilolilo 'i he Tohi Tapu ko ha sekelesi na'e fili 'e he 'Otua ke tala.

“totongi” — G1557 ekdikesis — ko e me'a 'oku tupu mei he fakamaau totonu; ko hano fakatonutonu kakato 'o e hala

Ko e Ekdikesis ko e fo'i lea 'oku ngāue'aki 'i he 2 Tesalonaika 1:8. 'Oku 'ikai 'uhinga 'a e Ekdikesis ki ha 'ita ta'emapule'i. 'Oku 'uhinga 'a e Ekdikesis ki he fakamaau totonu 'oku fakahoko kakato.

“uluaki fanau'i” — G4416 prototokos — 'uluaki fānau; 'uluaki fakatupu

'Oku folofola 'ae Tamai "tuku ke hū kiate ia 'ae kau 'āngelo kotoa pē 'ae 'Otua" fekau'aki mo e 'Alo.

SOURCES & CREDITS

Scripture: Revised West Version (Public Domain) — a redistributable edition, looked up exactly and never machine-translated.

Alternate chapter/verse numbering reconciled with STEP Bible TVTMS (CC BY 4.0).

Strong's numbering & original-language data: OpenScriptures Hebrew Bible (CC BY 4.0); STEP Bible.org — TAHOT/TAGNT/TBESH/TBESG (CC BY 4.0);

Robinson-Pierpont Byzantine Majority Text (Public Domain); Strong's dictionary, 1890 (Public Domain).

Typography: Google Noto fonts (SIL Open Font License 1.1).

© SEE MORE JESUS · wanttoseemore.com — shared under Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0).